

II. ŻYCIE NAUKOWE — VIE SCIENTIFIQUE

POLSKA — POLOGNE

MARIA PERZYŃSKA-HOLASOWA (*Poznań*)

PRZEGLĄD POLSKICH PRAC DOTYCZĄCYCH SŁOWIAŃSZCZYZNY
STAROŻYTNEJ I WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ NA PODSTAWIE
PUBLIKACJI Z 1981 R. (Z UZUPEŁNIENIEM ZA ROK 1980)

DZIEJE BADAŃ, INFORMATORY, PRACE O CHARAKTERZE OGÓLNYM

W 1981 r. ukazało się kilka pozycji poświęconych historii i dziejom badań muzeów archeologicznych w Polsce. Zarys dziejów badań Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi oraz zwięzłą ocenę jego dorobku naukowego i popularyzatorskiego z okazji złotego jubileuszu tej placówki przedstawił A. Mikołajczyk (1981). Początki muzealnictwa we Wrocławiu, w 35-lecie istnienia muzeum, omówił J. Kramarek na podstawie muzealnej książki uwag i refleksji zwiedzających (1981). Opublikowane zostały wspomnienia J. Gąsowskiego dotyczące początków prac archeologicznych w Płocku, nakreślone z perspektywy 25-lecia utworzenia Ekspedycji do badań wykopaliskowych nad początkami Płocka (1981). Historię powstania Muzeum Archeologicznego w Krakowie, jego dotychczasową działalność oraz zadania na przyszłość, w 30-lecie powstania tej placówki przypomina K. Radwański (1981). K. Bieleń zaprezentował dzieje Muzeum Starożytnego Hutnictwa Świętokrzyskiego w Nowej Słupi oraz aktualną jego działalność i problematykę badawczą (1981a).

Próba oceny i analizy dotychczasowej działalności organów archeologicznej służby konserwatorskiej zawarta jest w artykule M. Konopki (1980). Autor omówił kolejno: stan organizacyjny placówki, jej zaplecze lokalowe, techniczne i kadrowe, ewidencje stanowisk archeologicznych i badania wykopaliskowe.

Przedstawił też sytuację na odcinku współpracy z innymi instytucjami, próbę oceny wyników działalności poszczególnych ośrodków oraz nakreślił kierunki dalszych zamierzeń badawczych.

Zbiór opracowań ukazujących dotychczasową działalność poszczególnych placówek badawczych w zakresie realizacji prac nad archeologicznym zdjęciem Polski opublikowany został w 66 tomie Biuletynu Muzealnictwa i Ochrony Zabytków (Zdjęcie archeologiczne Polski, 1981). W poszczególnych artykułach omówiono: znaczenie poszukiwań powierzchniowych w badaniach nad archeologicznym zdjęciem Polski (J. Kowalczyk) i geografą osadnictwa pradziejowego (J. Kruk); przedstawiono projekty założeń metodyczno-organizacyjnych (S. Woyda, A. Kempisty J. Kruk, S. Kurnatowski, R. Mazurowski, J. Okulicz, T. Rysiewska), program i metody badawcze zastosowane przy realizacji „Mapy Archeologicznej” terenu wielkiej Warszawy (A. Kruk, M. Kulisiewicz) oraz ogólne zasady realizacji archeologicznego zdjęcia terenu w Polsce (W. Zin) i zagadnienia związane z wdrożeniem tego programu (M. Konopka). Podano również zasady wypełniania karty ewidencji stanowisk archeologicznych (M. Konopka; R. Mazurowski) i scharakteryzowano dotychczasową działalność Ośrodka Dokumentacji Zabytków w latach 1978 - 1979 w zakresie prac nad archeologicznym zdjęciem Polski (M. Konopka). Całość tomu zakończono zestawieniem literatury tematu. Poza tym ukazało się drukiem kilka opracowań informujących o przebiegu i zakresie prac nad archeologicznym zdjęciem na terenie Polski (M. Konopka 1981a), województwa leszczyńskiego (A. Starzyński 1981), na obszarze Pojezierza Krajeńskiego w dorzeczu rzeki Głomi (K. Siuchniński 1977) oraz w Kotlinie Sądeckiej, w dorzeczu Kamienicy (K. Tunia 1980).

Sezon wykopaliskowy 1980 r. zaprezentowany został w 14 tomie Informatora Archeologicznego (1981) obejmującego 262 sprawozdania ze stanowisk polskich i 17 sprawozdań z badań na stanowiskach zagranicznych, prowadzonych przez naukowców polskich. W formie uzupełnień podano też informacje o 14 stanowiskach badanych w roku 1979.

Zwięzłe informacje dotyczące badań wykopaliskowych prowadzonych w 1980 r. na stanowiskach z różnych okresów chronologicznych zaprezentowano w kolejnym zeszycie Badań Archeologicznych prowadzonych przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka (1981). Przedstawione zostały m.in. rezultaty prac na wielokulturowym stanowisku osadniczym w Kokotowie-Strumianach, gdzie oprócz materiałów ruchomych kultury łużyckiej z okresu halsztackiego oraz zabytków z okresu przedrzymskiego, odsłonięto domostwa słupowe i paleniska ludności kultury celto-przeworskiej z początków I w. n.e., a także nikle ślady osadnictwa z okresu późnorzymskiego i wczesnego średniowiecza (K. Reguła). Osadę produkcyjną z okresu przedrzymskiego i rzymskiego, reprezentowaną przez jamy gospodarcze i ziemianki uchwycono na stanowisku 11 w Wieliczce. Natrafiono tu także na sporadyczne pozostałości osadnictwa z wczesnego średniowiecza oraz średniowiecza (K. Reguła). W Sólcy, woj. przemyskie, badano cmentarzysko kurhanowe. Rozkopano kurhan z kręgiem

kamiennym i 4 pochówkami szkieletowymi, datowanymi ceramiką na drugą połowę XII w. (A. Szybowski). Analizę antropologiczną szkieletów ludzkich z tego cmentarzyska przedstawiła B. Szybowski. Pozostałości założen obronnych grodu i podgrodzia z XII w. uchwycono w Poznachowicach Górnych, woj. krakowskie (A. Jodłowski). Na relikty szybu „Goryszowskiego” w postaci fragmentów bliżej nieatowanej obudowy drewnianej natrafiono w czasie badań prowadzonych w obrębie kopalni soli w Wieliczce (A. Jodłowski).

Wydany w 1981 r. 22 zeszyt Śląskich Sprawozdań Archeologicznych zawiera komunikaty zapoznające nas z rezultatami badań stacjonarnych i powierzchniowych przeprowadzonych na stanowiskach z różnych okresów chronologicznych, przez wrocławski ośrodek archeologiczny. Z interesującego nas okresu przedstawiono wyniki badań na wielokulturowym stanowisku w Starym Zamku, woj. wrocławskie. Odsłonięto tutaj osadę kultury łużyckiej z okresu halsztackiego z pozostałościami obiektów mieszkalnych, cmentarzysko ciałopalne z wczesnej epoki brązu, cmentarzysko kurhanowe z wczesnego okresu wpływów rzymskich i cmentarzysko szkieletowe z wczesnego średniowiecza, datowane m.in. monetami na X - XII w. (K. Wachowski); w wyniku ratowniczych badań wykopaliskowych i powierzchniowych w dorzeczu Wodry oprócz stanowisk osadniczych z okresu neolitu i kultury łużyckiej z epoki brązu rozpoznano stanowiska kultury jastcrfskiej z II w. p.n.e., okresu wpływów rzymskich oraz wczesnego średniowiecza, od faz najstarszych, z ceramiką typu praskiego, aż po wiek XIII (G. Domański); rezultaty prac archeologicznych na terenie osady produkcyjnej kultury celtyckiej z okresu późnolateńskiego i kultury przeworskiej z młodszego okresu wpływów rzymskich w miejscowości Łany, woj. opolskie — odsłonięto 4 budynki mieszkalne i liczny inwentarz ruchomy (B. Czerska); 5 budowli naziemnych i liczny inwentarz ruchomy uchwycono na osadzie kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Lisewie woj. wrocławskie, a także pozostałości cmentarzyska z wczesnego okresu wpływów rzymskich i ślady osadnictwa kultur neolitycznych (S. Pazda); w rejonie Żarek, woj. legnickie, natrafiono na peryferie osady kultury przeworskiej, datowanej na podstawie ceramiki i zapinki brązowej z podwiniętą nóżką (typ A 158) na III - V w. n.e., wyeksplorowano półziemianki i budynek naziemny konstrukcji słupowej (J. Bakszas); w obrębie grodziska wczesnośredniowiecznego w Będkowicach, woj. wrocławskie, kontynuowano eksplorację wału drewniano-ziemnego z IX - XI w. (H. Śledzik-Kamińska); kilkadziesiąt obiektów takich, jak budynki mieszkalne sumikowo-łatkowe i zrębowe, ziemianki, półziemianki, zabudowania gospodarcze i produkcyjne oraz jamy zasobowe i odpadkowe odsłonięto w obrębie grodziska Rzymówka, woj. legnickie. Wydzielono dwie fazy użytkowania grodu w okresie od IX do XI w. (K. Bykowski); poza tym przedstawiono rezultaty badań na dwuczłonowym grodzisku średniowiecznym we Wrocławiu-Soltysowicach (K. Maksymowicz), na cmentarzysku kurhanowym z VII - VIII w. w Białogórze, woj. jeleniogórskie (H. Śledzik-Kamińska) oraz na zamku średniowiecznym w Świdnicy, gdzie uchwycono re-

likty zabudowy i murów obronnych z XIV - XV w. i nawarstwienia średniowieczne z licznym inwentarzem ruchomym (L. A. Kamiński).

W 1981 r. ukazał się drukiem 1 numer *Opolskiego Informatora Konserwatorskiego* zawierający materiały sprawozdawcze w zakresie ewidencji, ochrony i konserwacji zabytków architektury, historii sztuki oraz informacje o badaniach archeologicznych przeprowadzonych w latach 1977 - 79 na terenie woj. opolskiego. (*Opolski Informator Konserwatorski* 1981).

Zespół pracowników Zakładu Archeologii Wielkopolski IHKM PAN w Poznaniu opublikował kolejny — 10 — tom *Polish Archaeological Abstracts* obejmujący 194 abstrakty publikacji z różnych okresów chronologicznych, wydanych w roku 1978 (1981).

W kilku sprawozdaniach i komunikatach przedstawiono wyniki badań wykopaliskowych, sondażowych i powierzchniowych na stanowiskach wielokulturowych. I tak wyniki badań stacjonarnych i powierzchniowych prowadzonych w latach 1975 - 77 przez Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej na terenie woj. kaliskiego, obejmujące także weryfikację grodzisk z tego terenu zaprezentowane zostały przez E. Pudełko (1980). Opublikowano rezultaty badań wykopaliskowych na grodzisku kultury łużyckiej i z wczesnego średniowiecza w Rybojadach, woj. gorzowskie, prowadzonych pod patronatem Muzeum w Międzyrzeczu (*Badania terenowe Muzeum w Międzyrzeczu* 1981). Wyniki sezonu badawczego 1976 r. na wielokulturowej osadzie w Brześciu Kujawskim, woj. wrocławskie, podaje R. Grygiel (1981). Stwierdzono tu występowanie osadnictwa 17 kultur archeologicznych od późnego paleolitu po okres pełnego średniowiecza, szczególnie bogato reprezentowanego przez kultury wczesnego neolitu i okresu lateńskiego. Ponad 60 stanowisk osadniczych i liczne luźne znaleziska z epoki kamienia, kultury łużyckiej, okresu późnolateńskiego, rzymskiego i wczesnego średniowiecza zlokalizowano w wyniku badań weryfikacyjnych przeprowadzonych nad Jeziorem Lubiatowskim (Cz. Strzyżewski 1979). Badania powierzchniowe prowadzone nad środkowym Sanem w woj. przemyskim doprowadziły do odkrycia kilkudziesięciu stanowisk osadniczych zlokalizowanych w 10 miejscowościach, najliczniej reprezentowanych przez materiały wczesno- i późnośredniowieczne (A. Koperski i M. Parczewski 1980).

Podsumowanie wyników najnowszych badań — weryfikacji terenowej oraz kwerendy archiwalnej — nad osadnictwem obronnym prawobrzeżnego dorzecza górnej Wisły, z konserwatorskiego punktu widzenia przedstawił J. Rejniak (1980).

Opublikowane zostały rezultaty badań archeologicznych prowadzonych w latach 1967 - 77 przez polską ekspedycję archeologiczną IHKM PAN na wielokulturowym stanowisku osadniczym — osadnictwo halsztackie, okresu rzymskiego, wczesnobizantyjskiego i wczesnego średniowiecza — w Odercy, okręg Tolbuchin w Bułgarii (A. Dymaczewski, U. Dymaczewska 1980).

Dzieje osadnictwa — od epoki kamienia po czasy współczesne — w ujęciu popularnonaukowym różnych regionów Polski — są tematem kilku publikacji

zbiorowych. Dzieje miasta Oleśnicy i jego zaplecza przedstawione zostały w pracy zbiorowej pod redakcją S. Michalkiewicza. Podrozdział dotyczący pradziejów tego miasta opracowały J. E. Bukowska i D. Wojeiechowska (*Oleśnica. Monografia miasta i okolic* 1981). Pod redakcją S. Gierszewskiego ukazała się *Historia Słupska*. Interesujące nas rozdziały dotyczące starożytności i wczesnego średnicwiecza napisane zostały przez M. Sikorę (*Historia Słupska* 1981). Zarys osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego w Dobrzycach do początków XIV w. podaje A. Jodłowski (1980).

W roku 1981 została wydana w ujęciu popularnonaukowym encyklopedia pradziejów świata, tłumaczona przez J. Gąssowskiego i opatrzona wstępem do wydania polskiego (M. Brézillon 1981).

Próbie nowego rozwiązania kwestii lokalizacji praojczyzny Słowian na podstawie wyników badań językoznawczych zaprezentował W. Mańczak (1981). Zakładając istnienie związku między podobieństwem języków (utożsamianych z tekstami, a nie z gramatyką i słownictwem) a ich rozmieszczeniem geograficznym, dokonał autor porównania tekstów całej biblii gockiej z podobnymi tekstami litewskim i starocerkiewnym. Na podstawie uzyskanych rezultatów opowiedział się za zachodnią lokalizacją pierwotnych siedzib Słowian między Bałtami a bliżej nie znanym plemieniem indoeuropejskim oddzielającym Słowian od Germanów. Zdaniem autora było to plemię Wenedów, którą to nazwę, po zniknięciu tego plemienia, Germanie przenieśli na Słowian.

Problemowi etno- i topogenezy Słowian poświęcony jest również artykuł recenzyjny G. Labudy (1981) oparty na analizie rozpraw Z. Gołąba, J. Udolpha i K. Godłowskiego¹. Autor przedstawił główne kierunki refleksji i skonfrontował wyniki badań wyżej wymienionych uczonych dotyczące powyższego przedmiotu badań, oraz przedstawił własne stanowisko w tej kwestii.

Główne problemy badawcze dotyczące historii i kultury północno-zachodnich plemion słowiańskich (Serbowie, Stodorianie, Wieleci, Obodrzyce) na podstawie przekazów historycznych i nowych źródeł archeologicznych przedstawił J. Herrmann (1981).

P. Urbańczyk pisze o możliwościach poznawczych archeologii. Autor dokonuje krytycznego przeglądu i uporządkowania osiągnięć uzyskanych w tej dziedzinie i podejmuje próbę całościowego spojrzenia na najważniejsze etapy drogi, jaką przebywa informacja o przeszłości społeczno-kulturowej, zanim dotrze do archeologa (1981).

Nową i mało jeszcze znaną dyscyplinę naukową zwaną etnoarcheologią zaprezentował Z. Kobyliński (1981), przedstawiając zwięzłe jej genezę,

¹ Z. Gołąb, *Stratyfikacja słownictwa prasłowiańskiego a zagadnienie etnogenezy Słowian*, Rocznik Sławistyczny 38, 1977, s. 15-30; J. Udolph, *Zum Stand der Diskussion um die Urheimat der Slaven*, Beiträge zur Namenforschung N.F. 14 Heidelberg 1979, s. 1-25; K. Godłowski, *Z badań nad zagadnieniem rozprzestrzenienia Słowian w V-VII w. n.e.*, Kraków 1979, ss. 80.

założenia teoretyczne i metodologiczne, problematykę badawczą oraz możliwości poznawcze. Uzupełnieniem artykułu Z. Kobylińskiego rozważaniami dotyczącymi wartości wyników badań etnoarcheologicznych dla archeologii jest referat P. Urbańczyka (1981a).

Kierunki etnoarcheologicznych badań ceramiki omówili U. Kobylińska i Z. Kobyliński, ukazując zasadniczą różnicę między informacjami uzyskanymi przez etnografów a danymi niezbędnymi do interpretacji źródeł archeologicznych (1981).

Zagadnieniom wykorzystania analogii etnograficznych i ustaleń współczesnej etnologii w badaniach prahistorycznych poświęcony jest artykuł A. Pozern-Zielińskiego i J. Ostoi-Zagórskiego (1980).

Perspektywy współdziałania badawczego archeologii i nauk przyrodniczych na konkretnych przykładach omówił J. Ostoja-Zagórski, podejmując próbę wstępnego ustalenia zakresu problematyki badawczej (1981).

A. Cofta-Broniewska i A. Kośko nakreślili współczesne kierunki rozwoju archeologii pradziejowej na obszarze Kujaw (1981).

Problemem wyodrębniania przedmiotów i miejsc kultowych z ogółu zabytków zajęli się T. Makiewicz i A. Prinke (1981). Autorzy przedstawili podstawowe założenia pracy niemieckiego religioznawcy C. Colpego, a następnie skonfrontowali wypracowane przez niego kryteria identyfikacji miejsc sakralnych z realiami archeologicznymi z obszarów Polski. Kryteria religioznawcze okazały się niezwykle przydatnym instrumentem do wyróżniania dodatkowych obiektów kultowych bądź obiektów zawierających w sobie symbolikę sakralną.

T. Poklewski na podstawie konkretnych przykładów (badania prowadzone m.in. w Piotrkowie Trybunalskim i Przedborzu n. Pilicą) wskazuje na możliwości korzystania z informacji archeologicznych przy rewaloryzacji miejskich zespołów zabytkowych. Archeologia może dostarczyć w tej dziedzinie wielu istotnych danych w takich kwestiach, jak np. informacje o początkach, przemianach i kształtach osadnictwa przedlokacyjnego oraz jego możliwościach ekonomicznych, obronności itp. (1980).

Zastosowanie metod ilościowych w badaniach numizmatycznych w czterech kolejnych opracowaniach omówił Z. Żabiński. W pierwszym zajął się autor tzw. rachunkiem procentu, w drugim przedstawił miary statystyczne, a w następnych daje ocenę miarodajności parametrów statystycznych i omawia sposoby sprawdzania stopy menniczej (1981).

Próba określenia technologii żelaza u plemion bałtyjskich na przełomie starożytności i wczesnego średniowiecza przedstawiona została przez J. Piaskowskiego, na podstawie analizy 70 przedmiotów żelaznych i 12 próbek żuźla pochodzących z obszaru kulturowego Białtów (1981).

O współpracy archeologów z geomorfologami w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi pisze P. Marosik. Autor przedstawił zwięzłe zadania programowe geomorfologii oraz zaprezentował rezultaty badań prowadzonych na dwóch odcinkach doliny Pilicy (1981).

J. Gładkowska-Rzeczycka przedstawiła przypadki schorzeń wrodzo-

nych zaobserwowanych w obrębie układu kostnego populacji starożytnych i wczesnośredniowiecznych na podstawie materiałów antropologicznych zebranych z obszarów Polski. Stwierdziła występowanie zależności między niektórymi schorzeniami a specyfiką środowiska, w którym żyła dana grupa ludzka (1980a).

W części bibliograficznej niniejszego opracowania uwzględnione też zostały takie pozycje, jak polemiki, dyskusje, recenzje oraz przeglądy bibliograficzne.

STAROŻYTNOŚĆ

Publikacje źródłowe. Rezultaty badań stacjonarnych i sondażowych przeprowadzonych na kilku osadach z okresu wpływów rzymskich przedstawiają się następująco: w Żukowie, woj. szczecińskie, w obrębie osady produkcyjnej natrafiono na pozostałości kilku pieców gliniano-drewnianych, datowanych ceramiką na I - II w. n.e. (M. Sajkowska 1977). W Strobinie, woj. sieradzkie, zakończono wieloletnie badania na osadzie produkcyjnej kultury przeworskiej z II w. n.e. Wyeksplorowano w sumie około 30 budowli mieszkalnych, 156 palenisk, 3 piece kamienne, liczne mielerze, dymarki, jamy gospodarcze i produkcyjne, a ponadto inwentarz ruchomy, m.in. importy pochodzenia naddunajskiego. W pobliżu osady natrafiono na cmentarzysko ciałopalne kultury wschodniopomorskiej, użytkowane w okresie od V w. p.n.e. do I w. n.e. oraz bogato wyposażony grób wojownika-kowala kultury przeworskiej (B. Abramek 1980, 1981). Około 50 obiektów osadniczych — ziemianki, jamy gospodarcze i posłupowe, datowanych ceramiką na pierwszą połowę II w. n.e. — odsłonięto w Kocubach, woj. częstochowskie (W. Łonak 1981). Na stanowisku w Piwnicznej, woj. nowosądeckie, przebadano krótkotrwałą osadę z późnego okresu wpływów rzymskich (R. Madyda-Legutko, K. Tunia 1980). W Lisznej, woj. sandomierskie, natrafiono na pozostałości osady datowanej na IV - V w. n.e., z obiektami mieszkalnymi i gospodarczymi (M. Zielińska-Durda 1981). Liczne obiekty nieruchome o bliżej nie określonej funkcji z późnego okresu wpływów rzymskich uchwycono w Rogach, woj. sandomierskie (E. Pochorska-Kleja 1981). W Romoszu nad Bugiem USRR prowadzono badania na osadzie kultury wielbarskiej, datowanej m.in. zapinką brązową z podwiniętą nóżką na III - IV w. n.e. (L. Kruszelnicka 1981).

W formie sprawozdań i krótkich komunikatów opublikowano wyniki badań wykopaliskowych na kilku cmentarzyskach: w Dębeznynie, woj. koszalińskie (stan. 39) — cmentarzysko ciałopalne kultury oksywskiej z młodszego okresu przedrzymskiego, charakterystyczne m.in. z uwagi na bardzo zróżnicowane wyposażenie pochówków (H. Machajewski 1981b); w Żukowie, woj. szczecińskie (stan. 1) — cmentarzysko z obrządkiem birytualnym, datowane na podstawie wyposażenia na fazę B₁-C₂ okresu wpływów rzymskich

(M. Sajkowska 1977); w Dębnie, woj. śląskie — cmentarzysko kultury wielbarskiej z kręgami kamiennymi (T. Malinowski 1981); w Lizawicach, woj. wrocławskie — pochówek popielnicowy wojownika, bogato wyposażony m.in. w militaria, datowany na fazę B₂ kultury przeworskiej (Z. Hendel, S. Moździoch 1981); w Suchodole, woj. płockie — kilkadziesiąt pochówków ciałopalnych kultury pomorskiej i grobów kloszowych z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego oraz kultury przeworskiej z okresu późnolateńskiego, datowanych na podstawie ceramiki i zapinek (G. Dmochowska 1981); w Gostomii, woj. radomskie — pojedynczy grób wojownika kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich wyposażony m.in. w dziwerowany miecz obosieczny ze strudzinami i inkrustacją, importowany z obszarów rzymskich (M. Biborski 1981); wyniki analizy metaloznawczej miecza z Gostomii przedstawili Z. Kędzierski i J. Stępiński 1981; ponadto pojedyncze pochówki ciałopalne z miejscowości Zubowice, woj. zamojskie (pochówek złożony w naczyniu brązowym, wyposażony we fragmenty grotów włóczni i fibulę żelazną typu „K” datującą go na środkową fazę okresu lateńskiego), w miejscowościach Wola Skrcmowska i Puławy, woj. lubelskie, — w obu przypadkach datowane na fazę B₂ okresu wpływów rzymskich (L. Gajewski, J. Gurba 1981).

A. Koko wski opracował pochówki kowali występujące na obszarze Europy w okresie od IV w. p.n.e. do VI w. n.e., zwracając uwagę na możliwości, jakie tego rodzaju zespoły stwarzają dla ustaleń chronologicznych i badań rozwoju rzemiosła kowalskiego. Autor przeprowadził analizę typologiczną 49 zespołów grobowych w obrębie 4 horyzontów czasowych, dokonał próby periodyzacji niektórych narzędzi kowalskich, takich jak młotki i kleszcze oraz poczynił pewne spostrzeżenia co do społecznej roli kowala w okresie lateńskim i wpływów rzymskich (1981).

Z zakresu nauk pomocniczych archeologii opublikowano kilka opracowań. W pierwszym przedstawiono charakterystykę antropologiczną ludności kultury wielbarskiej zamieszkującej w okresie wpływów rzymskich obszary Polski północnej (T. Rożnowski 1981), w drugim scharakteryzowano strukturę biologiczną ludności tej kultury na podstawie analizy materiałów z cmentarzysk Powiśla, Mazowsza i Podlasia (J. Gładykowska-Rzeczycka 1981a). W trzecim opracowaniu przedstawiono wyniki analizy morfologiczno-osteologicznej zwierzęcych szczątków kostnych z osady kultury przeworskiej w Łyszkwicach, woj. sieradzkie (M. Sobociński 1981).

Rezultaty badań radiowęglowych materiałów żelaznych pochodzących ze starożytnych stanowisk hutniczych z rejonu Mazowsza, Gór Świętokrzyskich i Śląska Opolskiego przedstawione zostały w dwóch opracowaniach (A. Pazdur, M. F. Pazdur, A. Zastawny 1981; S. Woyda 1981). Wyniki pomiaru wieku uzyskane metodą C₁₄ są na ogół zgodne z wynikami uzyskanymi drogą badań archeologicznych.

W artykule J. Piaskowskiego (1980) przedstawione zostały wyniki analiz metaloznawczych próbek żelaza dymarskiego oraz zabytków żelaznych

(zapinki, noże, wędzidła, kroje, ogniwa i groty strzał) z okresu wpływów rzymskich, pochodzące ze stanowisk osadniczych w rejonie Koszalina. Uzyskane rezultaty pokrywają się z wynikami wcześniejszych badań autora.

Rezultaty badań archeologicznych i analiz radiowęglowych nowo odkrytych stanowisk dymarskich w rejonie Gór Świętokrzyskich podaje K. Bielenin (1981). W świetle uzyskanych danych stwierdzono, że na badanym obszarze piecowiska małe, nie uporządkowane, pracowały w dość szerokich ramach czasowych, od około 70 r. p.n.e. do końca I w. n.e. Natomiast piecowiska uporządkowane zakładano około połowy II w. n.e.

I. Kramarkowa zajęła się opracowaniem rzymskich naczyń brązowych pochodzących ze zbiorów Muzeum Archeologicznego we Wrocławiu, a odkrytych na terenie Śląska. Przedmiotem opracowania jest 46 egzemplarzy całych bądź fragmentów wiader, kotłów, mis, czerpaków, cedzideł, rondli i dzbanów, których chronologia zamyka się w granicach od I do IV w. n.e. (1981).

Próbie lokalizacji nie zidentyfikowanego dotychczas centrum produkcji lampek rzymskich, na podstawie analizy wzmianki zawartej w dziele Prokopiusza z Cezarei „De aedificis”, przedstawił J. Kolendo (1981). Autor uważa, że z tą produkcją wiązać można nazwę jednej fortecy położonej na granicy między Illirium a Mezją, którą w formie łacińskiej rekonstruować należy jako *Lucernaria burgus*.

Monety celtyckie ze skarbu znalezione w Gorzowie pod koniec XIX w., a znajdujące się obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie, są przedmiotem gruntownego opracowania L. Morawieckiego (1980). Są to naśladownictwa srebrnych monet północnoitalskich emitowanych prawdopodobnie w drugiej ćwierci II w. p.n.e. na obszarze Czech.

Szczegółowej weryfikacji monet rzymskich z obszarów kultury wielbarskiej na terenie Polski podjął się A. Bursche (1980). Dotyczy to monet opublikowanych, o błędnie określonych nominałach. Autor postuluje konieczność ponownego opracowania wszystkich monet rzymskich z obszaru Polski.

M. Mielczarek opublikował monety greckie pochodzące z obszarów Olbii i Pantikapajonu, znalezione na obszarze Polski, a emitowane w IV - III w. p.n.e. Autor stara się hipotetycznie określić czas i charakter ich napływu (1981).

Odważniki z okresu rzymskiego oraz odważniki greckie znajdujące się obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie są tematem dwóch artykułów W. Zdrojewskiej (1980, 1981). Autorka określa ich ciężar i wagę oraz m.in. zwraca uwagę na duże zróżnicowanie typologiczne i materiałowe tych zabytków.

Próbowi rekonstrukcji odzieży poświęcone są trzy prace. J. Maik (1981) przedstawia wygląd stroju ludności kultury wielbarskiej z obszaru Pomorza oraz omawia rodzaje tkanin zastosowanych do jego wyrobu na podstawie resztek odzieży znalezionych w grobach szkieletowych. M. Sajkowska przedstawiła modelową rekonstrukcję stroju kobiecego i jego ozdób w różnych fazach okresu wpływów rzymskich również na obszarze Pomorza, dostrzegając zróżnicowanie w noszeniu ozdób w pewnych kategoriach wieku i grupach spo-

łecznych (1981). Przemiany stroju kobiecego w kulturach wielbarskiej i czer-niachowskiej są tematem artykułu M. Mączyńskiej. Autorka omawia i porównuje podstawowe jego elementy, zauważając ogólną tendencję do stopniowej ich redukcji w obu kulturach (1981).

Prace problemowe. W 1981 r. ukazał się V tom Prahistorii Ziem Polskich zawierający syntetyczne ujęcie okresu późnolateńskiego i rzymskiego, opracowane pod redakcją J. Wielowiejskiego (*Prahistoria Ziem Polskich* 1981).

K. Godłowski (1981) wykorzystując najnowszą bazę materiałową przedstawił sytuację osadniczą na obszarze Pomorza w okresie wędrówek ludów.

Obraz sytuacji osadniczej w dorzeczu dolnej Parsęty, przemian zachodzących na tym obszarze w okresie od I w p. n.e. do przełomu V/VI w. n.e. oraz ich uwarunkowań naszkicował H. Machajewski (1979).

Problemem przeobrażeń kulturowych zachodzących na obszarze wschodniego Mazowsza i Podlasia we wczesnym okresie wpływów rzymskich zajęła się T. Dąbrowska (1980).

Główne osiągnięcia nauki europejskiej w badaniach nad dziejami i kulturą Gotów oraz ich miejscem w historii Europy przedstawione zostały w artykule J. Strzelezyka (1981a).

Artykuł J. Kolendy (1981b) poświęcony jest interpretacji źródeł pisanych dotyczących dziejów Europy Środkowej w okresie wpływów rzymskich oraz ocenie ich wartości poznawczej w badaniach tychże dziejów.

Ten sam autor w innym opracowaniu, na podstawie pogłębionej analizy filologicznej przekazu Pliniusza Starszego dotyczącego wyprawy po bursztyn bałtycki oraz jego konfrontacji z najnowszymi wynikami badań archeologicznych, formułuje szereg wniosków dotyczących charakteru ówczesnego osadnictwa w rejonie ujścia Wisły, a także organizacji handlu bursztynem i sposobu eksploatacji tego surowca (1981a).

Próbie podsumowania obecnego stanu wiedzy o trasach napływu bursztynu północnego do krajów śródziemnomorskich daje J. Wielowiejski (1979).

W 1981 r. wydany został zbiór referatów wygłoszonych na Ogólnopolskim Sympozjum w Słupsku, poświęconemu w całości problematyce kultury wielbarskiej. Ogólny zarys problematyki tej kultury na obecnym etapie badań przedstawił T. Malinowski (1981a); Układ stref kulturowych na obszarze Europy środkowej w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie wpływów rzymskich oraz zachodzące w ich obrębie a uchwytnie w materiałach archeologicznych przemiany, jako tło archeologiczno-historyczne genezy i wyodrębniania się kultury wielbarskiej, przedstawili K. Godłowski i J. Okulicz (1981); Zagadnieniem interpretacji etnicznej tej kultury zajął się R. Wołągiewicz (1981), łącząc jej ludność z plemieniem Wenetów. Problem wzajemnych relacji kultury wielbarskiej i kultury przeworskiej na obszarze Mazowsza i Podlasia omówiła T. Dąbrowska (1981); H. Machajewski opracował to samo zagadnienie w odniesieniu do obszarów Wielkopolski (1981); Wpływ

kultury wielbarskiej na formowanie się kultury czerniachowskiej był tematem referatu B. Szczukina (1981); Zagadnienie krystalizowania się kultury wielbarskiej we wczesnych fazach starszego okresu wpływów rzymskich na podstawie obserwacji stopniowych zmian obrządku pogrzebowego na cmentarzysku w Pruszczu Gdańskim omówione zostało przez M. Pietrzaka (1981); Niektórym zagadnieniom obrządku pogrzebowego, takim jak: sposób oznaczania grobów, zmiany w sposobie ich grzebania i inne, poświęcił swój referat K. Walenta (1981). Autor wiąże te przemiany z oddziaływaniami kulturowymi płynącymi z zachodnich prowincji rzymskich. Natomiast fali oddziaływań skandynawskich, uchwytnej w fazie B₂, przypisuje powstanie na obszarze jeziora odrębnej grupy cmentarzysk z kręgami kamiennymi.

A. Niewęglowski (1981) zajął się analizą oraz interpretacją społeczno-demograficzną i kulturową zróżnicowań i przemian zachodzących w obrządku pogrzebowym ludności kultury przeworskiej w ciągu późnego podokresu przedrzymskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich. Uchwytne w materiałach archeologicznych przeobrażenia pewnych elementów obrządku, takich jak cechy grobów i pochówka, próbuje autor powiązać z infiltracjami pewnych grup ludności z zewnątrz, które można niekiedy rekonstruować na podstawie źródeł pisanych, a współwystępowanie rozmaitych odmian obrządku — z dwoma odmiennymi kompleksami wierzeń religijnych.

Wyjaśnienia przyczyn pozornej niejednorodności czasowej inwentarzy niektórych grobów kultury przeworskiej, prowadzącej do kwestionowania poprawności datowania, podjęła się T. Dąbrowska (1979), na wybranych przykładach z dwóch cmentarzysk tej kultury. Zjawisko to, zdaniem autorki, w wielu wypadkach tłumaczyć można występowaniem dwóch niezależnych od siebie, nie uchwyconych stratygraficznie pochówków.

Tematem rozważań H. Dobrzańskiej (1979) jest kwestia datowania ceramiki toczonej na kole, występującej w obrębie kultury przeworskiej. Ten rodzaj ceramiki pojawił się w badanej kulturze już w fazie C_{1a}, wypierając stopniowo naczynia ręcznie lepiące o powierzchniach wyświeconych. Największy rozkwit produkcji naczyń tego typu, charakteryzujący się znaczną różnorodnością form, przypada na fazę C₂, a jej upadek w pierwszej połowie V w. n.e. wiąże się z ogólnym kryzysem kultury przeworskiej w tym okresie.

Obraz stosunków pieniężnych w okresie wędrówek ludów na obszarze zachodniej części strefy bałtyckiej na podstawie analizy znalezisk archeologicznych nakreślił J. Gaul (1981). Z dokonanego przez autora przeglądu wynika, iż w badanym okresie udział w obiegu pieniężnym różnych form monety, takich jak monety brązowe i miedziane oraz szklany i żelazny pieniądz przedmiotowy, był minimalny, a zakres wykorzystywania form pieniądza przedmiotowego uwarunkowany wielkością masy kruszcowej znajdującej się aktualnie na badanym obszarze. Każdorazowy większy napływ srebra czy złota ograniczał udział innych środków w systemie pieniężnym, które mogły być wykorzystywane przy mniejszych transakcjach handlowych, w ograniczonym zakresie.

S. Suchodolski (1980) włączył się do dyskusji na temat wagi funta rzymskiego, przychylając się do zdania tych badaczy, którzy twierdzą, iż wagi tej monety nie można w ogóle precyzyjnie ustalić, ponieważ była ona różna na różnych obszarach, a poza tym zmieniała się w czasie. Autor proponuje dalsze posługiwanie się tradycyjnie przyjętą wielkością funta, traktowaną jako umowna, którą należy zaokrąglić do 327 g.

WCZESNE ŚREDNIOWIECZE

Publikacje źródłowe. W 1981 r. opublikowano rezultaty badań wykopaliskowych na kilku stanowiskach osadniczych. Zespół osadniczy datowany na VII - XI w., składający się z osady i dwóch cmentarzysk kurhanowych, odkryty w Gródku obwód Roweński (USSR) jest tematem sprawozdania K. Musianowicz (1979). Badania wykopaliskowe na Wawelu, w okolicach baszty Sandomierskiej ujawniły relikty rotundy kamiennej z podkowiastą absydą i emporą oraz pozostałościami grobowca z piaskowca, a także fragment innej budowli kwadratowej, datowanej na podstawie monety Władysława II Wygnanieca na połowę XII w. Wyniki badań opracowane zostały przez M. Szewczyk-Wojtasiewicz i W. Szmukier (1979). Autorzy ci przypuszczają, że całość założenia miała charakter rezydencjonalny — palatium z kaplicą. W Chwałkowie, woj. wałbrzyskie, prowadzono badania na osadzie związanej z produkcją kamieni żarnowych i dziegiu, datowanej na podstawie ceramiki na okres od VI do końca VII w. n.e. (J. Lodowski 1981). Skróceni wyniki badań prowadzonych w latach 1978 - 80 w obrębie benedyktyńskiego zespołu klasztornego w Lubiniu, woj. leszczyńskie, przedstawiła Z. Kurnatowska 1981a.

Negatywne wyniki przyniosły badania prowadzone w rejonie kościoła św. Marcina w Poznaniu, którego istnienie w połowie XIII w. poświadczają źródła pisane. Nie stwierdzono obecności wczesnośredniowiecznych i średniowiecznych nawarstwień osadniczych (K. Dębska-Luty 1979).

Pozostałości jamy mieszkalnej z paleniskiem uchwycono na osadzie w Natusowie, woj. koszalińskie, datowanej ceramiką na okres od drugiej połowy VIII do X/XI w. Stwierdzono tu także ślady osadnictwa neolitycznego, kultury łużyckiej, okresu wpływów rzymskich i późnego średniowiecza (A. Sikorski 1981).

W kilku sprawozdaniach i krótkich komunikatach podano wyniki badań cmentarzysk wczesnośredniowiecznych z miejscowości: Byszyna, woj. koszalińskie — cmentarzysko kurhanowe datowane ceramiką na przełom X/XI w., stwierdzono również ślady użytkowania stanowiska w okresie wpływów rzymskich (H. Machajewski 1977); Krasowa Wólka, woj. łomżyńskie — cmentarzysko z obstawą kamienną typu mazowieckiego, na razie bliżej nie datowane (D. Jaskanis 1981); Janówko-Lisewo, woj. białostockie — cmentarzysko

kurhanowe składające się z 12 mogił, datowane na wiek X - XI (K. Chilmon 1981, 1981a). Opublikowany został także katalog zabytków pochodzących z cmentarzyska w Czarnej Wielkiej (woj. białostockie) użytkowanego w ciągu XI - XIV w. (K. Chilmon 1981b).

Opublikowano krótkie sprawozdania z badań prowadzonych na grodziskach wczesnośredniowiecznych i średniowiecznych: w Chmielnie, woj. gdańskie, natrafiono na pozostałości wieloetapowego osadnictwa związanego w pierwszych fazach z osadą otwartą, funkcjonującą w ciągu VII - IX w., a następnie grodem kasztelańskim, egzystującym od połowy X do początków XIV w. Oprócz materiałów ruchomych uchwycono resztki fortyfikacji drewniano-ziemnych, pozostałości spalonej zabudowy drewnianej oraz relikty wolno stojącej wieży mieszkalno-obronnej (B. Lepówna 1980); w Plemiętach, woj. toruńskie, prowadzono prace na średniowiecznym gródku rycerskim. W nawarstwieniach kulturowych uchwycono relikty 3-kondygnacyjnej, drewnianej wieży mieszkalno-obronnej z prawie kompletnym jej wyposażeniem (wyposażenie gospodarcze, narzędzia rolnicze, militaria). Na podstawie analizy stratygraficznej ustalono datę wzniesienia budowli na przełom XIV/XV w. (R. Boguwolski 1980); na grodzisku pierścieniowatym w Czerchowie, woj. łódzkie, datowanym ceramiką i ostrogami na wiek IX, natrafiono m.in. na pozostałości zabudowań mieszkalnych — półziemianek i elementy uzbrojenia (A. Chmielowska 1981); w pobliżu grodziska znaleziono ślady dwufazowej osady otwartej, użytkowanej w ciągu VI - VII i IX - XI w.; w Wybrzeżu, woj. przemyskie, przebadano obwałowania oraz wnętrze grodziska z IX - XI w. Wyeksplorowano półziemianki i jamy gospodarcze z licznym materiałem ceramicznym (M. Parczewski 1979).

Rezultaty badań wykopaliskowych prowadzonych w 1979 r. przez polską Ekspedycję Archeologiczną na grodzisku w Debreście (Macedonia) przedstawione zostały przez W. Hensla i J. Rauhutową (1980).

W dwóch komunikatach przedstawiono wyniki badań archeologiczno-architektonicznych w obrębie zamków średniowiecznych. O badaniach na zamku w Legnicy informuje sprawozdanie Cz. Lasoty (1981). Natrafiono tu m.in. na 5 faz wczesnośredniowiecznych umocnień obronnych, funkcjonujących w ciągu VIII - XII w. oraz analogicznych nawarstwień osadniczych we wnętrzu grodu i podgrodzia. Prowadzono także badania w pobliżu kościoła NMP, gdzie wystąpiły ślady osadnictwa otwartego z XII - XIII w., związanego z przedlokacyjną Legnicą. W drugim sprawozdaniu zawarto rezultaty prac na zamku w Reszlu, woj. olsztyńskie. Uchwycono tu warstwy związane z budową zamku średniowiecznego i poprzedzającą go wczesnośredniowieczną osadą, a także relikty murów i posadzek z XVI - XVIII w. (*Badania wykopaliskowe na zamku w Reszlu* 1981).

Archeologiczne badania podwodne prowadzone przez specjalistyczny zespół przy Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu w Bobęcinie, woj. śląskie, są treścią sprawozdania A. Koli i G. Wilkego (1979). Doprowadziły one do odkrycia pozostałości mostu wczesnośredniowiecznego z IX -

- XII w., łączącego położone na wyspie grodzisko i osadę z sąsiednim brzegiem. Autorzy zaprezentowali również metody inwentaryzacji podwodnej.

Wygląd oraz kwestię lokalizacji katedry wrocławskiej z X - XI w. stara się ustalić J. Kazimierczyk (1981) na podstawie materiałów wykopaliskowych z terenu podgrodzia. Z występujących w nawarstwieniach osadniczych licznych elementów budowlanych, wystroju i kamieniarki wynika, iż była to budowla kamienna wzniesiona z bloków i płyt granitowych pochodzących z kamieniołomów strzelińskich. Miała posadzkę z oszlifowanych płytek kamienia ozdobnego i mury pokryte tynkami, które zdobiły kolorowe malowidła. Lokalizuje ją autor we wschodniej części podgrodzia, między pałacem biskupim a kościołem św. Idziego.

Rekonstrukcją oraz wyglądem architektonicznym trzynastowiecznego kościoła farnego w Strzelcach Krajeńskich woj. gorzowskie zajęła się I. Sandach (1977). Analiza układu przestrzennego i struktury murów pozwala przypuszczać, że kościół w swej pierwotnej postaci był trójnawową, bezchórową bazyliką z kwadratową wieżą. Jego wnętrze nawiązuje do tradycyjnych rozwiązań bazylikowych architektury romańskiej, a jednocześnie wykazuje ścisły związek z ceglana architekturą Pomorza Zachodniego i Brandenburgii.

Skarb grzywnien siekierowatych znaleziony przy ul. Kanoniczej w Krakowie opublikowany został przez E. Zaitza (1981). Autor datuje go na drugą połowę XI w. i sądzi, iż ze względu na znaczne rozmiary nie był on własnością prywatną, lecz należał do jakiejś organizacji o charakterze plemiennym lub ponadplemiennym.

K. Romanow (1981) opracowała wyroby skórzane pochodzące z wczesnośredniowiecznych nawarstwień osadniczych na Starym Mieście we Wrocławiu. Autorka omówiła kolejno pracownię szewską z XIII w. łącznie ze znalezionymi w jej obrębie materiałami, następnie zajęła się sposobami obróbki surowca oraz związanymi z nią narzędziami, dalej techniką wykonywania obuwia w XII - XV w. i poszczególnymi jego typami i zdobnictwem. Kilka uwag poświęciła też pozostałej galanterii skórzanej, takiej jak pochwy, pochewki, pasy, pętelki i inne. Poruszyła też kwestie dotyczące wyodrębniania się poszczególnych rzemiosł związanych z obróbką skóry, których funkcjonowanie poświadczają materiały archeologiczne.

Kilka ujęć monograficznych poświęconych jest ceramice wczesnośredniowiecznej.

Ceramikę ze stanowiska 4 w Biskupinie opracowały F. Białęcka i E. Jasiewicz (1980), wyróżniając w badanym materiale 4 grupy datowane na okres od VI w. n.e. do X/XI w.

Obraz wytwórczości garncarskiej wczesnośredniowiecznego Sandomierza na podstawie analizy materiałów z dwóch stanowisk — Wzgórza Zamkowego i Colegium Gostomianum — przedstawił A. Buko (1981). W pierwszym rozdziale pracy scharakteryzował autor stan badań nad wczesnośredniowieczną ceramiką małopolską. W drugim omówił szczegółowo podstawy analizy opisowej ceramiki, przedstawiając m. in. szereg własnych propozycji w tym

zakresie. W następnych rozdziałach zajął się technologią produkcji, wystrojem powierzchni oraz klasyfikacją form naczyń, wyróżniając w badanym materiale 5 rodzin z podziałami na zespoły w ich obrębie, charakteryzujących się odrębnymi cechami morfologicznymi. Rozdział ostatni dotyczy zagadnień chronologicznych i przeobrażeń, jakim ulegało garncarstwo sandomierskie na przestrzeni od połowy X do połowy XIII w. W ówczesnej wytwórczości garncarskiej obok widocznych wpływów tradycji garncarstwa małopolskiego, zaznaczających się występowaniem ceramiki białej, dostrzega autor obecność tradycji wielkopolskich.

Późnośredniowiecznym garncarstwem obszarów Polski zajął się J. Kruppé (1981), wydzielając w traktowanym dotychczas jako jeden etap rozwojowy okresie od połowy XIII do pierwszej połowy XVI w. trzy etapy w dziejach produkcji naczyń późnośredniowiecznych.

Relikty dwóch późnośredniowiecznych studni drewnianych z Sanoka, zachowanych w postaci kwadratowych konstrukcji z desek opublikowała M. Zielińska-Durda (1981a).

M. Prosnak (1980) przedstawił rekonstrukcję statku śródlądowego z Elbląga, datowanego na podstawie towarzyszącej mu ceramiki na XIV w. n.e. Charakter statku oraz rozwiązania konstrukcyjne zastosowane przy jego budowie pozwalają sklasyfikować go jako typową łódź rzeczną, tzw. burdynę, szeroko rozpowszechnioną w delcie Wisły.

S. Buratyński i W. Kowalski (1980) opracowali kamienną rzeźbę głowy z piaskowca znalezioną w 1962 r. na terenie Kornatki, woj. krakowskie, a znajdującą się obecnie w zbiorach Muzeum PTTK w Dobrzycach. Zabytek nie ma dotychczas analogii z obszaru Polski. Autorzy przypuszczają, że jest to rzeźba wczesnośredniowieczna, współczesna odkrytemu w Kornatce ementarzysku kurhanowemu, datowanemu na VIII - IX w. n.e.

W 1981 r., staraniem Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego ukazała się broszura poświęcona popularyzacji najstarszych monet polskich z okresu denarowego, opracowana przez S. Suchodolskiego (1981). Bogato ilustrowana, zawiera oprócz opisu monet lapidarnie ujętą historię rozwoju wczesnośredniowiecznej monety polskiej.

Przedmiotom związanym z wierzeniami religijnymi wczesnośredniowiecznej ludności Gdańska (krzyżyki, amulety, bryłki bursztynu, belemnity, jajka kurze, wełniane woreczki kultowe, ofiary zakładzinowe itp.) poświęcony jest artykuł B. Lepówny (1981). Podstawą opracowania są zabytki pochodzące z nawarstwień osadniczych datowanych na okres od X do XIII w.

Z zakresu innych dyscyplin wchodzących w skład nauk pomocniczych archeologii opublikowane zostały wyniki analizy osteologicznej szkieletów ludzkich pochodzących z ementarzysk odkrytych przy kościele św. Piotra i Pawła oraz przy kolegiacie NMP w Głogowie, datowanych na okres od XI do XIV w. (S. Gronkiewicz 1981); Wyniki analizy kranologicznej szkieletów pochodzących z ementarzyska w Czładzi Wielkiej, datowanego na drugą połowę XIII i początek XIV w. przedstawili M. Magnuszewicz i Z. Rajchel (1980).

Badaną populację próbują autorzy wiązać z ludnością kasztelańskiego grodu Sądowel. Przypadek skafocefalii stwierdzony w czaszce szkieletu z cmentarzyska w Czarnej Wielkiej, datowanego na XI - XIII w. jest tematem dwóch artykułów J. Gładykowskiej-Rzeczyckiej (1980, 1981). Patologicznie zmieniona czaszka należała do kobiety w wieku około 45 lat. Poza opisem anomalii autorka krótko omawia przyczyny tego schorzenia. Wyniki badań nad stanem uzębienia populacji wczesnośredniowiecznej z cmentarzyska w Cedyni przedstawiła M. Kaczmarek (1980). Przemiany zachodzące w uzębieniu wczesnośredniowiecznej ludności z Gruczna są tematem artykułu W. Kreislera (1981). Autor stwierdza, że na przełomie wczesnego średniowiecza i średniowiecza doszło w obrębie badanej populacji do zmiany wielkości uzębienia, która towarzyszyła zaobserwowanej w tym samym okresie brachycefalizacji.

W 1981 r. ukazał się zbiór prac z dziedziny antropologii historycznej, poświęcony pamięci profesora Jana Czekanowskiego w stulecie Jego urodzin. Z interesującego nas okresu przedstawiono: antropologiczną charakterystykę materiałów kostnych z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Brzegu Głogowskim, woj. legnickie (J. Piontek, s. 9 - 14), oraz późnośredniowiecznego cmentarzyska przykościelnego w Jaksicach, woj. bydgoskie (J. Piontek, s. 15 - 21); antropologiczną analizę szkieletów z cmentarzysk pradziejowych na obszarze Kujaw — Łagiewniki, Krusza Zamkowa, Broniewice — (E. Mucha, J. Piontek, s. 23 - 38); biologiczną charakterystykę populacji średniowiecznej z cmentarzyska w Słaboszewie, woj. bydgoskie (J. Piontek, s. 39 - 83); rezultaty badań archeologiczno-antropologicznych zespołu osadniczego (grodzisko z VII - X w. i cmentarzysko ciałopalne z nieokreśloną przynależnością etniczną) w miejscowości Suchaja Gomolsza okręg Markowski (A. Malinowski, W. Michajew, s. 147 - 157) oraz ocenę antropologiczną przypadków urazów czaszki i trepanacji leczniczych stwierdzonych na materiałach pochodzących z wczesnośredniowiecznych cmentarzysk Lednicy, Łądu i Cedyni (A. Malinowski, Z. Hubert, s. 185 - 201). (*Źródła do badań biologii i historii populacji słowiańskich* 1981).

Pożywienie mięsne mieszkańców osady kultury łużyckiej oraz osady i grodu wczesnośredniowiecznego (X/XI - XIII w.) z miejscowości Węgry, woj. gdańskie, scharakteryzował M. Sobociński na podstawie analizy zwierzęcych szczątków kostnych (1981a). Autor określił wielkość spożycia oraz stosunek spożycia poszczególnych gatunków mięsa. A. Sosnowski (1981) przedstawił wyniki analizy morfologiczno-osteologicznej materiałów kostnych zwierząt łownych, pochodzących z badań wykopaliskowych na grodzisku wczesnośredniowiecznym (VI/VII - XII w.) i zamku czternastowiecznym w Starym Drawsku, woj. koszalińskie. Opracowane zostały zwierzęce materiały kostne z nawarstwień osadniczych podgrodzia wrocławskiego, datowanych na X - XII w. (P. Wyrost, W. Chrzanowska 1981) oraz pozostałości kostne ptaków pochodzące z tych samych nawarstwień (A. Waluszewska-Bubień 1981). Szczątki kostne ptaków z wczesnośredniowiecznego grodziska w Cedyni (XI - XII w.) opracował S. Nogalski (1977). Szczątki kostne żółwia błotnego z dwóch sta-

nowisk archeologicznych — Inowrocławia (młodszy podokres lateński) i Giecz (IX - XII w.) opublikował J. Śmiełowski (1981). J. Radek przedstawiła wyniki badań fragmentu skóry węgorza z osady na Ostrówku — Opolu (1981), datowanej na koniec XI i początek XII w.

Prace problemowe. W 1981 r. wydany został drukiem zbiór referatów i komunikatów wygłoszonych na konferencji naukowej poświęconej dziejom Słowiańszczyzny Połabskiej, zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Zagadnieniom początków osadnictwa słowiańskiego na ziemiach połabskich poświęcony był artykuł K. Godłowskiego (1981a). W świetle danych archeologii o początkach przenikania osadnictwa słowiańskiego na badane obszary zdaniem autora mówić można dopiero w drugiej połowie VI w. Pierwsza fala osadnictwa słowiańskiego zajmowała obszary o silnie rozrzedzonym osadnictwie germańskim i na skutek niewielkiej liczebności była słabo uchwytna w materiałach archeologicznych. Stabilizacja i wzrost gęstości zaludnienia następują dopiero w następnych fazach wczesnego średniowiecza, znajdując potwierdzenie zarówno w materiałach archeologicznych, jak i w diagramach pyłkowych. Autor nie wyklucza możliwości przetrwania na niektórych obszarach osadnictwa ciągłego od okresu wpływów rzymskich aż po wczesne średniowiecze, mimo że w tym czasie nastąpiła tam zmiana przynależności etnicznej ludności, spowodowana migracją Słowian.

Próba ujęcia głównych linii rozwojowych Słowiańszczyzny Połabskiej w wczesnych fazach jej istnienia, w powiązaniu z przeobrażeniami zachodzącymi w obrębie całej Słowiańszczyzny zaprezentowana została w referacie Z. Kurnatowskiej (1981). Autorka przedstawiła główne mechanizmy formowania się ugrupowań kulturowych na tym obszarze, zakładając prawdopodobieństwo wielofazowego procesu zajmowania terenów Połabia przez Słowian, obejmującego okres od połowy VI do końca VII w., w którym to okresie wyróżnić można zarówno dopływ nowych grup z zewnątrz, jak i przesunięcia wewnątrz obszaru. Autorce udało się także powiązać główne ugrupowania kulturowo-etniczne wczesnośredniowiecznych Połabian z szerszymi ugrupowaniami występującymi w ramach Słowiańszczyzny.

Problemem osadnictwa Słowian połabskich od strony przemian zachodzących w zakresie sił wytwórczych zajął się S. Kurnatowski (1981). Autor omówił wskaźniki przyspieszonego wzrostu Słowian i zmiany strukturalne zachodzące w gospodarce żywnościowej oraz scharakteryzował główne cechy przełomu we wczesnośredniowiecznej gospodarce Słowian.

W referacie L. Leciejewicza przedstawione zostały główne problemy dziejów obodrzyckich plemion, ze szczególnym uwzględnieniem takich zagadnień, jak: pochodzenie Obodrzyców, chronologia procesu zajmowania ich siedzib historycznych, organizacja terytorialna, ustrój polityczny, tworzenie się organizmów typu miejskiego oraz niektóre aspekty kultury Obodrzyców (1981b).

H. Machajewski (1981a) poświęcił swój komunikat wynikom najnowszych badań archeologicznych nad początkami osadnictwa wczesnośredniowiecznego na Pomorzu Zachodnim, które datuje na schyłek pierwszej połowy VI w.

Komunikat A. Porzezińskiego (1981) dotyczy chronologii najstarszego osadnictwa słowiańskiego na obszarach dorzecza Haweli. Analiza źródeł archeologicznych oraz wyniki analiz pyłkowych wskazują na możliwość przybycia pierwszych grup słowiańskich na te tereny jeszcze w czasie egzystencji resztek osadnictwa germańskiego, prawdopodobnie w początkach drugiej połowy VI w.

Dwa komunikaty poruszają problematykę kultu religijnego Słowian połabskich. W pierwszym postawiono tezę o celtyckiej genezie idei wielogłowych bóstw połabskich, wskazując na możliwość oddziaływań kultury celtyckiej na miejscowe podłoże już we wczesnych fazach epoki żelaza (J. Rozen-Przeworska, W. Szafranski 1981). W drugim komunikacie J. Rozen-Przeworska pisze o celtyckiej genezie takich elementów kultury duchowej Słowian Zachodnich, jak: policefalizm bóstw, koń rytualny, róg obfitości jako atrybut bóstwa żeńskiego, kult dębu i inne, a także baby kamienne z obszaru Mazur, wykazujące duże podobieństwo do kamiennych wyobrażeń bóstw celtyckich (1981).

Roli Wielkich Moraw w rozwoju kulturalnym ziem polskich jest poświęcony artykuł K. Wachowskiego (1981a). Na podstawie analizy reprezentatywnych elementów kultury materialnej oraz numizmatów stwierdza autor niemal całkowity brak kontaktów z tymi ziemiami w zakresie kultury materialnej w okresie poprzedzającym powstanie Państwa Wielkomorawskiego. Ożywienie kontaktów następuje w wieku X, przejawiając się m. in. występowaniem wyrobów pochodzących już z czasów po upadku Wielkich Moraw, a dalsza ich intensyfikacja nastąpiła w okresie krzepnięcia organizmu politycznego w Czechach. Kontakty początkowe ograniczały się głównie do obszarów Śląska i Czech, a następnie rozciągały na pozostałe ziemie Polski, dawną strefę Wielkomorawską, Węgry i obszar kultury Bijelo Brdo.

Zagadnienie wzajemnych kontaktów kulturowych Normanów i Słowian opracowane zostało przez L. Leciejewicza (1981). Porównując kulturę mieszkańców północnych i zachodnich wybrzeży Bałtyku stwierdzić można zbieżność procesów tworzenia się państw po obu stronach Bałtyku, mimo pewnych różnic lokalnych, wynikających ze specyfiki obu środowisk. U źródeł przemian ustrojowopolitycznych leżały też podobne przeobrażenia struktur społecznych. Rozbieżność w materialnych warunkach bytu i podobne kierunki rozwoju społeczno-politycznego stwarzały dogodne warunki do rozwoju kontaktów gospodarczych, kulturowych i wymiany handlowej, które nawiązały się na przełomie VIII/IX w.

Typologią i periodyzacją dawnych słowiańskich nazw miejscowych, na podstawie analizy dawnych centrów administracyjnych zwanych kasztelaniami, zajął się S. Urbańczyk (1980).

Aktualny stan wiedzy o pomorskim wczesnym średniowieczu oraz problemy badawcze i osiągnięcia tego regionu w krótkim zarysie przedstawił W. Łosiński (1981). Ten sam autor w kolejnym artykule omówił charakter oraz tło społeczno-polityczne wewnętrznej kolonizacji ziem pomorskich w XI w. n.e., na podstawie analizy materiałów nekropolicznych z tego obszaru. Wyrazem osadniczym tej kolonizacji, mającej miejsce na peryferiach starych skupisk osadniczych i rubieży międzyplemiennych, jest grupa cmentarzysk kurhanowych, kryjąca szczątki mieszkańców osad jedno- lub kilkuzagrodowych, występująca obok bogatych cmentarzysk płaskich, położonych na terenach o starszej tradycji osadniczej (1981).

Problem chronologii, struktury etnicznej i funkcji gospodarczych Starej Ładogi jest tematem kolejnego artykułu W. Łosińskiego (1981a). Wyniki najnowszych badań archeologicznych pozwalają ustalić czas funkcjonowania najstarszego osiedla na VIII - IX w. n.e. Była to osada targowa związana głównie z rozwojem handlu dalekosiężnego. Już w samych początkach rozwoju cechowała ją wieloetniczna struktura mieszkańców z komponentami fińskim, słowiańskim, skandynawskim, bałtyjskim i być może fryzyjskim. W ciągu IX - X w. osada przeobraża się w typowy ośrodek wczesnomiejski z silnie rozwiniętym rzemiosłem i handlem, o rozległych powiązaniach z innymi krajami. Ogólnie jednak nie odbiegała charakterem od innych, współczesnych jej osad rozwijających się w IX - X w. na słowiańskich i skandynawskich wybrzeżach Bałtyku.

Zagadnienie rozwoju miast na obszarach księstwa zachodniopomorskiego na przełomie XII/XIII w. poruszył też L. Leciejewicz (1981a), polemizując z poglądami niektórych uczonych niemieckich o rzekomym upadku gospodarczym miast tego obszaru w badanym okresie. Zarówno źródła pisane, jak i wyniki najnowszych badań archeologicznych (Szczecin, Kołobrzeg) dostarczają wystarczających dowodów świadczących o dalszym rozwoju miast na przełomie XII/XIII w., pełniących obok gospodarczych, także wiele funkcji administracyjnych. Tylko historiografia niemiecka tendencyjnie nie chciała dostrzegać oczywistych związków między starymi *civitates* a nowo lokowanymi na prawie niemieckim formami osadniczymi.

Problematyki rozwoju wczesnośredniowiecznej sieci miejskiej na terenie Polski dotyczy szereg referatów opublikowanych w Kwartalniku Historii Kultury Materialnej zawierającym materiały z II Sympozjum Komisji Historii Miast Komitetu Nauk Historycznych PAN. Zagadnienie sieci ośrodków przedlokacyjnych w Polsce piastowskiej przedstawił K. Modzelewski. Główne tendencje rozwoju sieci miejskiej w Polsce późnośredniowiecznej były przedmiotem referatu H. Samsonowicza. M. Młynarska-Kaletynowa omówiła to samo zagadnienie dla obszarów Śląska na przełomie XII/XIII w. Przebieg rozwoju sieci miejskiej w Małopolsce w starożytności i początkach wczesnego średniowiecza naszkicował J. Wyrozumski, akcentując m.in. złożony problem związku wczesnomiejskiej sieci targów i grodów z późniejszą siecią miejską. Problemem genezy i funkcjonowania sieci miejskiej na terenie Wielko-

polski w okresie od XIII do XVI w. zajął się J. Wiesiołowski. Rozwój tejże sieci na terenie ziem pruskich jest przedmiotem artykułu M. Biskupa, a na obszarze Podlasia, na tle ówczesnych procesów urbanizacyjnych, S. Aleksandrowicza (Kw. HKM., 28/3, 1980).

W dwóch artykułach przedstawiono rozwój osadnictwa wczesnośredniowiecznego na obszarze Płaskowyżu Głubczyckiego, w okresie od przełomu V/VI do połowy XII w. (M. Parczewski 1979a, 1981). Osadnictwo nie wykazywało tutaj równomiernych tendencji rozwojowych mimo korzystniejszych warunków środowiska naturalnego niż w dorzeczu Odry i Wisły. Stwierdzono brak jego śladów z najstarszej fazy wczesnego średniowiecza (V-początek VI w.), a następnie bardzo szybki rozwój w wieku VII - IX i zdecydowany regres w XI i połowie XII w. Przyczyny tego zjawiska upatruje autor w sferze zjawisk politycznych. W odniesieniu do starszych faz wczesnego średniowiecza byłby to efekt opustoszenia Śląska w czasie wędrówek ludów, natomiast przyczyną następnego regresu było pograniczne położenie Płaskowyżu Głubczyckiego na styku krystalizujących się nowych organizmów państwowych Polski i Czech.

M. Cabalska (1979) na przykładzie grodziska w Tuligłowach omawia zagadnienie wielkich założeń obronnych obwałowanych potrójną linią wałów, zwanych przez autorkę grodami typu Chełmiec. W strefie przykarpackiej zachodniej i wschodniej Słowiańszczyzny tego rodzaju założenia pojawiają się w ciągu IX w. na miejscu dawnych grodzisk pierścieniowatych lub osad otwartych i zdaniem autorki stanowią materialny dowód przyswojenia sobie przez Słowian skuteczniejszych sposobów obrony i oblężenia. Umiejętność wznoszenia grodów tego typu wynieśli Słowianie z walk prowadzonych z Bizancjum.

System umocnień obronnych funkcjonujący na pograniczu polsko-pruskim w okresie wczesnośredniowiecznym jest tematem artykułu K. Wilińskiego (1981). Autor omawia kolejno takie elementy obrony, jak: grody, wały ziemne, zasieki i brony oraz inne przeszkody terenowe będące stałymi formami umocnień o ciągłej linii obrony.

M. Cetwiński (1981) na marginesie pracy Z. Perzanowskiego² wypowiada się na temat czasu fundacji opactwa Benedyktynów w Lubiniu. Autor umieszcza powstanie klasztoru w latach 1137 - 1145, tj. w okresie widocznego ożywienia życia religijnego w Polsce, a za jego fundatora, zgodnie z tradycją kościelną, uznaje komesa Michała.

Zarys rozwoju przestrzennego kopalni bocheńskiej, należącej do Żup Krakowskich od połowy XIII do XVIII w. naszkicował T. Wojciechowski, na podstawie źródeł historycznych. W badanym okresie wyróżnił 4 etapy rozwoju obiektu (1981).

Źródła zaopatrzenia obszarów Mazowsza w sól w okresie od XII do począ-

² Z. Perzanowski, *Opactwo Benedyktynskie w Lubiniu. Studia nad fundacją i rozwojem uposażenia w średniowieczu*, Wrocław 1978.

tków XVI w., na podstawie dokumentów pisanych dotyczących komór celnych i wykazów cel, omówiła A. Keckowa (1980). W wieku XII i XIII sól na Mazowsze dowożono drogą lądową i rzeczną z warzelnii ruskich. Drugim ważnym źródłem zaopatrzenia była sól importowana z warzelnii zachodnioniemieckich, głównie za pośrednictwem Gdańska. Sól na Mazowsze docierała też z salin kołobrzeskich, a w niewielkiej ilości — podkarpackich.

Rodzaj pożywienia dziecka na podstawie polskich źródeł pisanych, głównie tzw. herbariów, zielników o charakterze lekarskim, traktatów o wychowaniu opracowała M. Dembińska (1980).

Średniowieczna i nowożytna wytwórczość ołowiarska na terenie Kruszwicy jest tematem artykułu W. Dzieduszyckiego (1981). Autor przeprowadził analizę typologiczno-morfologiczną znalezisk ołowianych z ośrodka kruszwickiego, podjął próbę lokalizacji głównego centrum przerobu ołowiu na podstawie analizy rozrzutu zabytków ołowianych oraz poruszył wiele zagadnień związanych z gospodarką tym surowcem. Analiza skupisk zabytków pozwoliła ustalić, że główny ośrodek przetwórstwa i dystrybucji ołowiu znajdował się w obrębie tzw. drugiego podgrodzia (stan. 4), dokąd docierał surowiec sprowadzany z ośrodków śląsko-małopolskich, a następnie — w formie już przetworzonej — trafiał na I podgrodzie i do osad okolicznych. Zaobserwowane w XII w. i dalej w ciągu wieku XIII zmiany lokalizacji pracowni zawsze wiązały się z określonymi fazami przekształceń gospodarczo-społecznych ośrodka. Zanik wytwórczości pod koniec XIII w. związany był zarówno ze spalaniem Kruszwicy przez Bolesława Pobożnego, jak i ze wspomnianymi już przemianami.

Zagadnienie ozdób dzwonkowatych występujących w okresie wczesnośredniowiecznym na ziemiach etnicznie bałtyjskich w świetle analizy przekazów pisanych z XIX w. omawia A. Bednarczuk (1981). Ozdoby tego rodzaju, stanowiące jeden z elementów stroju kobiecego oraz uprzęży końskiej, występowały na obszarach Litwy środkowej i Łotwy w zespołach grobowych datowanych na V - VIII w., a także we wczesnośredniowiecznych grobach pruskich datowanych na wiek XII - XIV. Pruskie ozdoby dzwonkowate były też popularne na Pomorzu słowiańskim w X i XI w. Analiza form oraz funkcji tych ozdób pozwoliła autorce wydzielić dwie strefy oddziaływań na kulturę bałtyjską w tym zakresie, a mianowicie zachodnią — z kręgu cesarstwa rzymskiego i wschodnią — z obszarów Syberii.

Dużym naszymi skręcany lub plecionym z drutu, występującym w wikingich skarbach srebrnych z X - XI w. poświęciła swój artykuł B. Hårdh (1979). Ozdobom tego rodzaju przypisuje się w dotychczasowej literaturze przedmiotu proveniencję skandynawską. Autorka drogą szczegółowej analizy znalezisk z obszarów Danii, Norwegii, Skanii i Gotlandii stara się uchwycić różnice lokalne i stwierdza, że naszyjniki z badanych terenów wykazują zróżnicowanie pod względem wielkości, frekwencji, ukształtowania w detalach oraz tendencji do intencjonalnego dzielenia. Badania potwierdziły też dużą zgodność formalną między naszyjnikami skańskimi a zachodniosłowiańskimi, uwarunkowaną bliskimi kontaktami obu obszarów.

Pochodzenia wielkomorawskich ostróg taśmowych datowanych na ostatnią ćwierć IX i początek X w. dotyczy artykuł K. Wachowskiego (1981). Autor sądzi, że pierwowzorami okazów morawskich były pewne formy ostróg zachodnioeuropejskich produkowanych na tych terenach od VI do IX w., a różnorodność ich form była wynikiem stopniowych udoskonaleń technicznych, wynikających z przyczyn funkcjonalnych.

Najważniejsze problemy związane z późnośredniowiecznym garncarstwem Pomorza Zachodniego zaasygnalizował T. Nawrołski (1981). Autor wydziela trzy podstawowe gatunki ceramiki tego okresu, a mianowicie naczynia siwione, ceglaste i kamionkowe, uznając dwa pierwsze za produkty wytwórczości rodzimej, a trzeci za import z pracowni zachodnioeuropejskich, głównie Nadrenii, a być może także warsztatów nadmozańskich i holenderskich.

L. Kajzer w artykule dyskusyjnym ustosunkowuje się do opublikowanej przez J. Chudziakową³ akwamanilli z Mogilna, datowanej przez autorkę na wiek XII. L. Kajzer kwestionuje zarówno dobór kryteriów datowania, jak i unikatowość zabytku, opowiadając się za późniejszą jego metryką, w granicach przełomu XIII/XIV w., wynikającą zarówno z ustaleń stratygraficznych, jak i licznych analogii z obszarów nadreńsko-nadmozańskich (1981).

Kilka artykułów i większych opracowań dotyczy zagadnień numizmatycznych.

Syntetyczne ujęcie obowiązujących na obszarze ziem polskich systemów rachunkowo-pięniężnych wraz z krótką analizą ekonomiczną przemian zachodzących w ich obrębie przedstawił Z. Żabiński (1981a). Autor wyodrębnił trzy epoki w rozwoju polskiego systemu rachunkowo-pięniężnego. Pierwszą stanowi okres przed powstaniem państwa polskiego, obejmujący czasy od Celtów po przedpiastowskie; drugą — wieki X - XV, kiedy to pojawia się pieniądz w ramach systemu międzynarodowego, najpierw denarowego, a następnie groszowego; trzecia — najpełniej naświetlona źródłami pisanymi — rozpoczyna się od wieku XVI.

O początkach mennictwa krakowskiego, datowanych na drugą połowę XI w. pisze S. Suchodolski (1979). Z analizy znaków mennicznych występujących na ówczesnych monetach wynika, że na terenie Krakowa w ciągu XI - XII w. funkcjonowało kilka warsztatów. Poza mennicą książęcą pod koniec XI w. sporadycznie funkcjonowały mennica palatyna Sieciecha, a w XIII w. także mennica biskupia. Najpewniej można łączyć z Krakowem emisje wypuszczane przez książąt Bolesława Wstydliwego i Leszka Czarnego.

Ten sam autor w innym artykule wypowiada się na temat przydatności monet wczesnośredniowiecznych do datowania zespołów archeologicznych, pod warunkiem jednak, że trafnie określi się czas ich obiegu, którego długość nie była stała i zmieniała się w zależności od szeregu czynników (1981a).

Historią i definicją monet brakteatowych na terenie ziem polskich zajęła się B. Haczewska (1979). Brakteaty, zdaniem autorki, są w zasadzie monetą

³ J. Chudziakowa, *Akwamanilla z Mogilna*, Arch. Polski 22, 1977, s. 171-178.

denarową i w okresie swego powstania miały tę samą wartość co monety dwustronne. Mennictwo brakteatowe rozwijało się na znacznym obszarze Europy północnej i środkowej, gdzie zaczęto je wybijać w połowie XII w. Na ziemiach polskich brakteaty znane głównie ze skarbów, bardzo różnorodne pod względem technicznym, wielkości i treści wyobrażeń, były monetą związaną z okresem rozdrobnienia feudalnego.

Artykuł A. Mikołajczyka (1977) traktuje o monetach emitowanych w mennicach zachodniopomorskich i krzyżackich w okresie od XIII do XV w., a występujących w znaleziskach skandynawskich. Z analizy badanych źródeł numizmatycznych wynika, że pieniądz zachodniopomorski i krzyżacki odgrywał znaczną rolę w ówczesnym obiegu pieniężnym państw skandynawskich.

Wybrane zagadnienia z dziejów mennictwa mcrawskiego, sięgającego korzeniami swego rozwoju aż do początków Państwa Wielkomorawskiego, przedstawił J. Sejbał (1979). Autor szczególnie zajmuje się wiekiem XIII, w którym to okresie przypada szczyt produkcji menniczej na Morawach.

O wspólnych cechach ikonograficznych średniowiecznych monet polskich i czeskich wynikających z przynależności obu krajów do kręgu kulturowego Europy Środkowej pisze R. Kiersnowski (1980).

Artykuł S. Urbańczyka (1980a) porusza pewną kwestię związaną z dawną religią Słowian. Autor rozważa wykładnię łacińskiego wyrazu „scena”, którego przekład i interpretacja były różne w dotychczasowych przekładach kroniki Kosmasa. Dotychczasowi tłumacze przypisywali temu wyrazowi znaczenie igrzysk, gier, tańców, widowisk itp. Autor próbuje tłumaczyć go jako „budka” i łączyć ze znanym Słowianom zwyczajem stawienia domków na mogiłach zmarłych lub bliżej nie określonych szałasów na rozstajach i skrzyżowaniach dróg dla wypoczynku dusz.

LITERATURA

Wykaz skrótów: Acta Arch. Carp. — Acta Archaeologica Carpathica; Acta UL. — Acta Universitatis Lodzianensis; Arch. Polski — Archeologia Polski; Bibl. Muz. i Ochr. Zab. — Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków; Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab. — Biuletyn Informacyjny Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków; Biul. Num. — Biuletyn Numizmatyczny; Ethn. Pol. — Ethnologia Polona; Fontes Arch. Posn. — Fontes Archaeologici Posnanienses; Inf. Arch. — Informator Archeologiczny; Inf. Muz. w Grudz. — Informator Muzeum w Grudziądzu; Inv. Arch. — Inventaria Archaeologica; Kom. Maz.-Warm. — Komunikaty Mazursko-Warmińskie; Koszal. Zesz. Muz. — Koszalińskie Zeszyty Muzealne; Kron. Wlkp. — Kronika Wielkopolski; Kw. Hist. — Kwartalnik Historyczny; Kw. HKM. — Kwartalnik Historii Kultury Materialnej; Mat. Arch. — Materiały Archeologiczne; Mat. Zachpom. — Materiały Zachodniopomorskie; Mat. i Pr. Antrop. — Materiały i Prace Antropologiczne; Not. Płock. — Notatki Płockie; Ochr. Zab. — Ochrona Zabytków; PAA — Polish Archaeological Abstracts; Pom. Ant. — Pomorania Antiqua; Prz. Antrop. — Przegląd Antropologiczny; Prz. Arch. — Przegląd Archeologiczny; Prz. Hist. — Przegląd Historyczny; Roczn. Białost. — Rocznik Białostocki; Roczn. Gd. — Rocznik Gdański; Roczn. Kal. — Rocznik Kaliski; Roczn. Kon. —

Rocznik Koniński; Roczn. Leszcz. — Rocznik Leszczyński; Roczn. Muz. Narod. — Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie; Roczn. Oddz. PAN — Rocznik Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie; Roczn. Akad. Roln. — Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu; Sil. Ant. — Silesia Antiqua; Sl. Ant. — Slavia Antiqua; Spr. GTN — Sprawozdania Gdańskiego Towarzystwa Naukowego; Spr. z posiedz. Kom. Nauk. — Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN; St. Hist. Slavogerm. — Studia Historica Slavogermanica; St. Źródł. — Studia Źródłoznawcze; St. i Mat. do Dziej. Żup — Studia i Materiały do Dziejów Żup w Polsce; St. i Mat. Muz. Okręg. — Studia i Materiały Muzeum Okręgowego w Krośnie; St. i Mat. z HKM. — Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej; Szk. Legn. — Szkice Legnickie; Śl. Kw. Hist. — Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótką; Śl. Spr. Arch. — Śląskie Sprawozdania Archeologiczne; Wiad. Arch. — Wiadomości Archeologiczne; Wiad. Ekol. — Wiadomości Ekologiczne; Wiad. Num. — Wiadomości Numizmatyczne; Zap. Hist. — Zapiski Historyczne; Zesz. Nauk. Pol. Gd. — Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej.

- Abramek B. 1980, *Badania archeologiczne w Strobiniu Muzeum Ziemi Wieluńskiej w Wieluniu*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab. nr 139, s. 4.
 — 1981, *Badania Archeologiczne w Strobiniu*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab. nr 143, s. 3.
- Achremczyk S. 1981, Rec: Józef Wójcicki, *Dzieje Pomorza nad Bałtykiem*, wyd. 2., Warszawa 1980, Książka i Wiedza, ss. 365, zam. w: Kom. Maz. Warm., 29, nr 1 (151), s. 145–148.
- Badania archeologiczne prowadzone przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka w 1980 roku*, Wieliczka 1981, ss. 57.
- Badania terenowe Muzeum w Międzyrzeczu w 1981 r.*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab., nr 143, s. 3.
- Badania wykopaliskowe na zamku w Reszlu*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab. 1981, nr 141, s. 1.
- Baranowski H. 1981, *Bibliografia historii Pomorza Wschodniego i Zachodniego oraz krajów regionu Bałtyku za rok 1979*, Zap. Hist., 46/3, s. 115–191.
- Baranowski T., Wielowiejski J. 1981, Rec.: Cofta-Broniewska Aleksandra, *Grupa kruszańska kultury przeworskiej. Ze studiów nad rozwojem regionalizmu społeczeństw Kujaw*, Poznań 1979, zam. w: Ziemia Kujawska, 6, s. 159–171.
- Bednarczuk A. 1981, *Ozdoby dzwonkowate u Baltów a przekazy autorów z XIX wieku*, Kom. Muz. Warm. 29 nr 1 (151), s. 115–118.
- Białęcka F., Jasiewicz E. 1980, *Ceramika wczesnośredniowieczna ze stanowiska 4 w Biskupinie*, Sl. Ant., 27, 1981, s. 209–230.
- Biborski M. 1981, *Grób wojownika kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich z Gostomi woj. Radom, a niektóre aspekty związane z rytualnymi śladami niszczenia broni*, Mat. Arch., 21, s. 49–62.
- Bielenin K. 1981, *Dalsze materiały dotyczące chronologii stanowisk dymarskich w Górach Świętokrzyskich*, Mat. Arch. 21, s. 77–85.
 — 1981a, *20-lecie Muzeum Starożytnego Hutnictwa Świętokrzyskiego im. M. Radwana w Nowej Słupii*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab. nr. 140, s. 115–117.
- Biernat A. 1981, Om: Łódź. *Dzieje miasta*, Red. R. Rosin, t. I — do 1918 r., redaktorzy tomu: B. Baranowski, J. Fijałek, Warszawa-Łódź 1980, PWN, zam. w: Prz. Hist., 72/1, s. 175–176.
- Boguwołski R. 1980, *Wyniki badań archeologicznych prowadzonych na średniowiecznym gródku rycerskim w Plemiętach woj. toruńskie*, Inf. Muz. w Grudz., 21, nr. 1–2.
- Brézillon M. 1981, *Encyklopedia kultur pradziejowych*, Warszawa, ss. 238.

- Buko A. 1981, *Wczesnośredniowieczna ceramika sandomierska*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1981, ss. 277.
- Buratyński S., Kowalski W. 1980, *Kamienna rzeźba głowy z Kornatki, woj. Kraków*, Acta Arch. Carp., 20, 1981, s. 153-155.
- Burek K. 1981, *Ogólnopolskie sympozjum archeologiczno-konserwatorskie: „Problemy zagospodarowania obiektów archeologicznych w aglomeracjach miejskich i kompleksach leśnych” (Białystok-Białowieża, 5-8.X.1977)*, Roczn. Białost. 15, s. 403-409.
- Bursche A. 1980, *Dawne znaleziska monet rzymskich w świetle nowych badań*, Wiad. Num., 24/2, 1981, s. 82-93.
- Cabalska M. 1979, *Wielozłonowe grodzisko w Tuligłowach, woj. Przemyśl, a problematyka badawcza założeń obronnych, obwarowanych potrójną linią wałów*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk., 23/1, 1981, s. 5-7.
- Cetwiński M. 1981, *Jeszcze o fundacji opactwa Benedyktynów w Lubiniu (w związku z pracą Z. Perzanowskiego, Opactwo Benedyktynów w Lubiniu. Studia nad fundacją i rozwojem uposażenia w średniowieczu, Wrocław, 1978)*, zam. w: Śl. Kw. Hist., 36/3, s. 455-463.
- Chilmon K. 1981, *Nowo odkryte kurhany wczesnośredniowieczne w Janówku-Lisowie, gm. Drohiczyn, woj. białostockie*, Roczn. Białost., 15, s. 299-300.
- 1981a, *Sprawozdanie z badań wczesnośredniowiecznego kurhanu na stanowisku I w Janówku-Lisowie gm. Drohiczyn, woj. białostockie*, Roczn. Białost., 15, s. 292-293.
- 1981b, *Katalog zabytków z cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Czarnej Wielkiej, gm. Grodzisk, woj. białostockie (z badań Akademii Medycznej w Białymstoku)*, Roczn. Białost. 15, s. 211-244.
- Chmielowska A. 1981, *Badania wykopaliskowe Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi: wczesnośredniowieczne grodzisko w Czerchowiu, gm. Ozorków, woj. łódzkie*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab., nr 142, s. 2-3.
- Cofta-Broniewska A., Kośko A. 1981, *Współczesne kierunki rozwoju archeologii pradziejowej Kujaw*, Ziemia Kujawska, 6, s. 173-182.
- Cynałowska U. 1981, *Rec.: Topolski Jerzy: Gniezno. Zarys dziejów*, Poznań 1977, zam. w: Kron. Wlkp., nr 1, s. 243-245.
- Dąbrowska T. 1979, *O pozornej niezgodności chronologicznej inventarzy niektórych grobów kultury przeworskiej*, Wiad. Arch. 44/2, 1981, s. 144-155.
- 1980, *Zmiany kulturowe prawobrzeżnego Mazowsza i Podlasia w okresie wpływów rzymskich*, Wiad. Arch. 45/1, 1981, s. 45-58.
- 1981, *Kultura przeworska a kultura wielbarska na Mazowszu i Podlasiu*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, Słupsk, s. 117-125.
- Dembińska M. 1980, *Pożywienie dziecka w polskich źródłach historycznych*, Kw. HKM 28/4, 1981, s. 481-499.
- Dębska-Luty K. 1979, *Badania wykopaliskowe w rejonie kościoła Św. Marcina w Poznaniu*, Fontes Arch. Posn. 30, 1981, s. 38-48.
- Dzieduszycki W. 1981, *Średniowieczne i nowożytne łowiactwo kruszwickie (XI-XVII w.)*, Kw. HKM., 29/1, s. 3-19.
- Dmochowska G. 1981, *Badania wykopaliskowe w Suchodole gm. Iłów, woj. płockie*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab., nr 143, s. 1.
- Dobrzańska H. 1979, *Problem datowania ceramiki „toczonej” na kole w kulturze przeworskiej*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk., 23/1, 1981, s. 7-9.
- Dygo M. 1980, *Om.: Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu, t. I pod redakcją Kazimierza Jasińskiego*, Warszawa-Poznań-Toruń 1979, PWN, zam. w: Prz. Hist. 71/4, 1981, s. 857.
- 1980a, *Om.: Wojciech Szymański, Elżbieta Dąbrowska; Awarzy, Węgrzy, Kultura Europy Średniowiecznej, z. 5, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979*, zam. w: Prz. Hist., 71/4, 1981, s. 853-854.

- Dymaczewska U., Dymaczewski A. 1980, *Résultats des fouilles archéologiques effectuées à Oddroi, département de Tolboukhine (Bulgarie) au cours des années 1967, 1969-1974 et 1976-1977*, Sl. Ant., 27, 1981, s. 145-171.
- Gajewski L., Gurba J. 1981, *Civilisation de Przeworsk dans la région de Lublin*, Inv. Arch., 45, Pl. 274-279.
- Gardawska T. 1979, *Bibliografia prac Krzysztofa Dąbrowskiego za lata 1953-1979*, Wiad. Arch., 44/2, 1981, s. 207-214.
- Gaul J. 1981, *Pieniądz brązowy, szklany, żelazny w zachodniej części strefy bałtyckiej w V-VI wieku*, Wiad. Num., 25/1, s. 32-37.
- Gąsowski J. 1981, *Początki badań archeologicznych w Płocku*, Not. Płock., nr 3 (108), s. 39-40.
- Gładykowska-Rzeczycka J. 1980, *Anomalies of a medieval scaphocephalis skull*, Prz. Antrop., 46/2, 1981, s. 363-368.
- 1980a, *Schorzenia wrodzone uchwytnie w materiale kostnym z dawnych cmentarzysk Polski*, Prz. Antrop., 46/2, 1981, s. 347-362.
- 1981, *Czaszka łódzkowata (Scaphocephalia) ze średniowiecznego cmentarzyska Polski*, Mat. i Pr. Antrop., 100, s. 39-45.
- 1981a, *Ludność kultury wielbarskiej w świetle dotychczasowych badań antropologicznych*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 163-181.
- Głuszek S., Malcówna A., Perzanowska I. 1981, *Bibliografia historii Polskiej za rok 1978*, Wrocław, ss. 504.
- Godłowski K. 1981, *Okres wędrówek ludów na Pomorzu*, Pom. Ant., 10, s. 65-129.
- 1981a, *Problem chronologii początków osadnictwa słowiańskiego na ziemiach połabskich*, w: *Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską*, Poznań, s. 35-50.
- Godłowski K., Okulicz J. 1981, *Prowincje kulturowe strefy środkowoeuropejskiej w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie wpływów rzymskich*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 27-64.
- Gronkiewicz St. 1981, *Analiza osteologiczna szkieletów z cmentarzysk przy kościele Św. Piotra i Pawła oraz przy kolegiacie NMP w Głogowie (XI-XIV w.)*, Prz. Antrop., 47/1, s. 175-182.
- Grygiel R. 1981, *Badania archeologiczne w Brześciu Kujawskim*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab., nr 140, s. 13-14.
- Haczewska B. 1979, *Brakteaty na ziemiach polskich*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk., 23/1, 1981, s. 9-10.
- Hårdh B. 1977, *Naszyjniki skandynawskie z okresu wikingów i kontakty bałtyckie*, Mat. Zachpom., 23, 1981, s. 111-133.
- Hendel Z., Moździoch S. 1981, *Lizawice, woj. Wrocław*, Sil. Ant., 23, s. 306-311.
- Hensel W., Rauhutowa J. 1980, *Wstępne wyniki badań na stanowisku Gradište w Debrešte (Macedonia) w świetle prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 1978 r.*, Sl. Ant., 27, 1981, s. 79-117.
- Herrmann J. 1981, *Problemy badawcze historii i kultury Słowian północno-zachodnich*, Kw. Hist., 88/1, s. 21-34.
- Historia Słupska*, praca zbiorowa pod redakcją Stanisława Gierszewskiego, Poznań 1981, Wydawnictwo Poznańskie, ss. 607.
- Informator Archeologiczny, Badania rok 1980, Warszawa 1981, ss. 301.
- Jasiński T. 1980, *Nowa synteza dziejów średniowiecznego Gdańska (Rec.: Historia Gdańska pod red. E. Cieślaka, t. I do roku 1454, Gdańsk 1978)*, Roczn. Hist., 46, 1981, s. 186-191.
- Jaskanis D. 1981, *Odkrycie cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Krasowie Wólce, gm. Nowe Piekuty, woj. łódzkie*, Roczn. Białost., 15, s. 300-303.
- Jodłowski A. 1980, *Dobczyce w świetle wstępnych badań archeologicznych*, Acta. Arch. Carp., 20, 1981, s. 93-120.

- Kaczmarek M. 1980, *Morfologia uzębienia stałego wczesnośredniowiecznej ludności z Cedyni*, Prz. Antrop., 46/2, 1981, s. 263–276.
- Kajzer L. 1981, *Czy akwamanilla mogileńska pochodzi z XII wieku?*, Kw. HKM., 29/1, s. 79–81.
- Każmierczyk J. 1981, *Katedra wrocławska z X–XI wieku*, Śl. Kw. Hist., 36/1, s. 19–26.
- Kędziński Z., Stępiński J. 1981, *Badania metaloznawcze miecza z Gostomi, woj. Radom*, Mat. Arch., 21, s. 49–62.
- Keckowa A. 1980, *Zaopatrzenie Mazowsza w sól od XII do początków XVI wieku*, Kw. HKM., 28/4, 1981, s. 469–479.
- Kiersnowski R. 1980, *O wspólnych cechach ikonograficznych monet polskich i czeskich w średniowieczu*, Wiad. Num., 24/2, 1981, s. 65–74.
- Kobylińska U., Kobyliński Zb. 1981, *Kierunki etnoarcheologicznego badania ceramiki: przegląd problematyki*, Kw. HKM., 29/1, s. 43–53.
- Kobyliński Z. 1981, *Badania etnoarcheologiczne a nomotetyzacja archeologii*, Arch. Polski, 26/1, s. 7–47.
- 1981a, *Archeologia jako nauka historyczna* (w związku z artykułem P. Urbańczyka), Arch. Polski, 26/1, s. 219–225.
- Kokowski A. 1981, *Pochówki kowali w Europie od IV w. p.n.e. do VI w. n.e.*, Arch. Polski, 26/1, s. 191–218.
- Kola A., Wilke G. 1979, *Archeologiczne badania podwodne relikwii wczesnośredniowiecznego mostu w Bobćcinie, w województwie słupskim w 1977 r.*, Wiad. Arch., 44/2, 1981, s. 156–167.
- Kolendo J. 1981, *Niezidentyfikowane centrum produkcji lampek rzymskich nad Dolnym Dunajem. Lucernaria burgus u Prokopiusza z Cezarei*, Kw. HKM., 29/1, s. 55–57.
- 1981a, *Wyprawa po bursztyn bałtycki za Nerona*, Pom. Ant., 10, s. 25–63.
- 1981b, *Źródła pisane w badaniach nad strefami kulturowymi i etnicznymi Europy środkowej w okresie rzymskim*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 65–78.
- Konopka M. 1980, *Archeologiczna służba konserwatorska*, Wiad. Arch., 45/1, 1981, s. 101–116.
- 1981, *Rec.: Niedziałkowska Zofia, Ostrołęka. Dzieje miasta*, wyd. 2, Warszawa 1975, zam. w: *Rocz. Białost.*, 15, s. 364–366.
- 1981a, *Realizacja archeologicznego zdjęcia Polski w latach 1978–1981*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab., 141, s. 92–95.
- Koperski A., Parczewski M. 1980, *Wyniki powierzchniowych badań archeologicznych nad środkowym Sanem w r. 1976*, Acta Arch. Carp., 20, 1981, s. 129–141.
- Kosman M. 1981, *Rec.: Topolski Jerzy, Gniezno, Zarys dziejów*, Poznań 1979, zam. w: *Rocz. Kon.*, 9, s. 287–290.
- Kramarek J. 1981, *Początki muzealnictwa we Wrocławiu w zapisach Księgi Pamiątkowej (w XXXV-lecie muzealnictwa wrocławskiego)*, Sil. Ant., 23, s. 199–205.
- Kramarkowa I. 1981, *Rzymskie naczynia brązowe w zbiorach Muzeum Archeologicznego we Wrocławiu*, Sil. Ant., 23, s. 137–148.
- Kreisler G. 1981, *Zróźnicowanie uzębienia policzkowego wczesnośredniowiecznej ludności Gruczna w grupach płci i wieku*, Prz. Antrop., 47/1, s. 31–48.
- Kruppe J. 1981, *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce, część 1 - 2*, St. i Mat. z HKM., 53, ss. 155.
- Kruszelnicka L. 1981, *Osiedle kultury wielbarskiej w Romoszu nad Bugiem (USSR)*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 209–215.
- Kubasiewicz M. 1981, *Materiały do bibliografii wykopalisk zwierzęcych, Część VII*, Warszawa-Poznań, PWN, ss. 48.
- Kurnatowska Z. 1981, *Główne kierunki rozwoju osadnictwa i kultury Słowian Połabskich*, w: *Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską*, s. 51–62.
- 1981a, *Początki klasztoru benedyktynów w Lubiniu w świetle badań archeologicznych*, Spr. GTN., 8, s. 56–57.

- Kurnatowski S. 1981, *Przemiany gospodarki żywnościowej Słowian Polabskich*, w: *Słowiańszczyzna Polabska między Niemcami a Polską*, s. 63-93.
- Labuda G. 1980, *Nowe syntezы schyłkowych „wędrówek ludów” w Europie wschodniej i środkowej (VI-IX w. n.e.)*, Roczn. Hist., 46, 1981, s. 175-186.
- Lasota Cz. 1981, *Z badań wykopaliskowych w Legnicy w 1973 r.*, Szk. Legn., 10, s. 195-207.
- Leciejewicz L. 1981, *Słowianie Zachodni i Normanowie we wzajemnych stosunkach kulturowych we wczesnym średniowieczu*, Pom. Ant., 10, s. 155-168.
- 1981a, *Rozwój miast na terenie księstwa zachodniopomorskiego na przełomie XII/XIII w.*, Spr. GTN., 8, s. 58-59.
- 1981b, *Główne problemy dziejów obodrzyckich*, w: *Słowiańszczyzna Polabska między Niemcami a Polską*, s. 167-182.
- Lepówna B. 1980, *Krótką charakterystyką wyników prac wykopaliskowych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Chmielnie w latach 1971-1974*, Zesz. Nauk. Pol. Gd., Architektura, z. 18, s. 161-171.
- 1981, *Materialne przejawy wierzeń ludności Gdańska w X-XIII w.*, Pom. Ant., 10, s. 169-199.
- Lodowski J. 1981, *Osada wczesnośredniowieczna z VI-VII w. w Chwiatkowie, woj. Wałbrzych*, Sil. Ant., 23, s. 149-163.
- Łonak W. 1981, *Kucoby, woj. Częstochowa*, Sil. Ant., 23, s. 303-306.
- Łosiński W. 1980, *Kolonizacja wewnętrzna ziem pomorskich w XI w., jej charakter i tło społeczne w świetle danych archeologii (na podstawie materiałów nekropolicznych)*, Sl. Ant., 27, 1981, s. 65-77.
- 1981, *Aktualne problemy badań archeologicznych nad wczesnym średniowieczem Pomorza*, Pom. Ant., 10, s. 131-154.
- 1981a, *Stara Ładoga w świetle ostatnich badań archeologicznych*, Prz. Arch., 28, s. 225-238.
- Machajewski H. 1977, *Wyniki badań archeologicznych na stan. 8 w Byszynie, woj. Koszalin w świetle studiów nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym w dorzeczu środkowej Parsęty*, Mat. Zachpom., 23, 1981, s. 79-92.
- 1979, *Sytuacja osadnicza w dorzeczu dolnej Parsęty w czasie od I w. p.n.e. do V/VI w. n.e.*, Fontes Arch. Posn., 30, 1981, s. 26-37.
- 1981, *Kultura wielbarska a kultura przeworska w Wielkopolsce*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 127-133.
- 1981a, *Źródła archeologiczne do studiów nad początkami osadnictwa wczesnośredniowiecznego na Pomorzu Zachodnim*, w: *Słowiańszczyzna Polabska między Niemcami a Polską*, s. 201-207.
- 1981b, *Omentarzysko ludności kultury oksywskiej na stan. 39 w Dębczynie, woj. Koszalin*, Koszal. Zesz. Muz., 11: 1981, s. 23-44.
- Madyda-Legutko R., Tunia K. 1980, *Wyniki badań stanowiska z okresu rzymskiego w Piwnicznej, woj. Nowy Sącz*, Acta Arch. Carp., 20, 1981, s. 143-152.
- Magnuszewicz M., Rajchel Z. 1980, *Analiza kraniologiczna materiałów z omentarzyska w Czeladzi Wielkiej, woj. łeżczyńskie (XIII-XIV wiek)*, Mat. i Pr. Antrop., 90, 1981, s. 103-108.
- Maik J. 1981, *Zastosowanie tkanin w odzieży ludności kultury wielbarskiej*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 217-233.
- Makiewicz T., Prinke A. 1981, *Teoretyczne możliwości identyfikacji miejsc sakralnych*, Prz. Arch., 28, s. 57-90.
- Malinowski T. 1981, *Badania na omentarzysku kultury wielbarskiej w Dębnie, gm. Ustka, woj. śląskie, stan. 1*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 273-277.
- 1981a, *Wprowadzenie do problematyki kultury wielbarskiej*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 9-25.

- 1981b, *Katalog ementarzyśk ludności kultury pomorskiej*, T. 2, ss. 224, T. 3, Słupsk, ss. 209, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- Mańczak W. 1981, *Praojczyzna Słowian*, Warszawa-Wrocław-Kraków-Gdańsk-Łódź, ss. 154, Polska Akademia Nauk, Komitet Słowianoznawstwa, Monografie Sławistyczne 44.
- Marosik P. 1981, *Badania geomorfologiczne dla potrzeb archeologii w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab., nr 142, s. 1-2.
- Mączyńska M. 1981, *Przemiany stroju kobiecego w kulturach wielbarskiej i czerniachowskiej*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 235 - 245.
- Mielczarek M. 1981, *Uwagi o znalezieniu monet Olbii i Pantikapajonu na obszarze Polski*, Wiad. Num., 25/1, s. 16 - 28.
- Mielczarski S. 1981, Rec.: Leciejewicz Lech, *Normanowie*, Wrocław 1979, zam. w: Roczn. Gd., 41/1, s. 215 - 217.
- Mikołajczyk A. 1977, *Zachodniopomorskie i krzyżackie monety w późnośredniowiecznym obiegu pieniężnym Skandynawii*, Mat. Zachpom., 23, 1981, s. 135-195.
- 1981, *Złoty jubileusz Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, 1931-1981*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab., nr 141, s. 96 - 100.
- Mikulski T. 1981, Rec.: *Dzieje ziemi gostyńskiej*, praca zbiorowa pod redakcją S. Sierpowskiego, Poznań 1979, Wydawnictwo Uniwersytetu im Adama Mickiewicza w Poznaniu, zam. w: Kron. Wlkp., nr 2, s. 124 - 127.
- Morawiecki L. 1980, *Monety celtyckie ze skarbu z Gorzowa w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie*, Wiad. Num., 24/4, 1981, s. 225 - 228.
- Morawski Z. 1981, Om.: Szymczak J; *Grody w Polsce środkowej i zachodniej w okresie rozbitcia dzielnicowego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Folia Historica, Seria I, R. 70, Łódź 1980, zam. w: Prz. Hist., 72/1, s. 172.
- 1980, Om.: *Zaplecze gospodarcze konwentu o.o. Franciszkanów w Inowrocławiu od połowy XIII w. do połowy XIV w.*, praca zbiorowa pod redakcją Aleksandry Cofty-Broniewskiej, Poznań 1979, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, zam. w: Prz. Hist., 71/4, 1981, s. 861 - 862.
- Moździoch S. 1981, Rec.: Łodowski Jerzy, *Dolny Śląsk na początku średniowiecza (VI - X w). Połstawy osadnicze i gospodarcze*, Wrocław 1980, zam. w: Śl. Kw. Hist., 36/3 s. 463 - 466.
- Musianowicz K. 1979, *Zespół osadniczy z Gródka, obwód Roweński (USRR) w świetle wczesnośredniowiecznego osadnictwa Wołynia*, Wiad. Arch., 44/2, 1981, s. 168 - 205.
- Nawroński T. 1981, *Uwagi o ceramice późnośredniowiecznej Pomorza Zachodniego*, Spr. GTN., 8, 1981, s. 53 - 56.
- Niewęglowski A. 1981, *Obrządek pogrzebowy ludności kultury przeworskiej na przełomie II (II wiek p.n.e. - II wiek n.e.)* Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, ss. 177.
- Nogalski S. 1977, *Szczątki kostne ptaków z wczesnośredniowiecznego grodziska w Cedyni*, Mat. Zachpom., 23, 1981, s. 93 - 110.
- Nyrek A. 1981, Rec.: L. Ratajczyk, *Historia wojskowości*, Warszawa 1980, zam. w: Śl. Kw. Hist., 36/3, s. 467 - 468.
- Oleśnica, Monografia miasta i okolic*, praca zbiorowa pod redakcją Stanisława Michalkiewicza, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1981, ss. 283.
- Opolski Informator Konserwatorski, Opole 1981, ss. 252.
- Ostojca-Zagórski J. 1981, *Archeologia i Ekologia. Perspektywy współdziałania badawczego*, Wiad. Ekol., 27/3, s. 229 - 242.
- Parczewski M. 1979, *Z badań nad grodziskiem wczesnośredniowiecznym w Wybrzeżu, woj. przemyskie*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk., 23/1, 1981, s. 10 - 11.
- 1979a, *Z badań nad Płaskowyżem Głubczyckim we wczesnym średniowieczu*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk., 23/1, 1981 s. 3 - 4.

- 1981, *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na pograniczu śląsko-morawskim. Ze studiów nad lessowym Plaskowyzem Głubczyckim*, Prz. Arch., 28, s. 123 - 175.
- Pazdur A., Pazdur M. F., Zastawny A. 1981, *Starożytne hutnictwo żelaza na ziemiach polskich w świetle badań radiowęglowych (Pierwsza seria analiz)*, Mat. Arch., 21, s. 87 - 94.
- Perzyńska-Holasowa M. 1980, *Przegląd polskich prac dotyczących Słowiańszczyzny starożytnej i wczesnośredniowiecznej na podstawie publikacji z 1978 r. (z uzupełnieniami za rok 1977)*, Sl. Ant., 27, 1981, s. 301 - 323.
- Piaskowski J. 1980, *Metaloznawcze badania starożytnych przedmiotów żelaznych z okolic Koszalina*, Sl. Ant., 27, 1981, s. 231 - 252.
- 1981, *Technologia żelaza plemion bałtyjskich u schyłku czasów starożytnych i początku wczesnego średniowiecza (I w. p.n.e. - VIII w. n.e.)*, Roczn. Białost., 15, s. 11 - 42.
- Pietrzak M. 1981, *Uwagi na temat krystalizowania się cech kultury wielbarskiej w świetle badań na cmentarzysku z okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich w Pruszczy Gdańskim, stan. 10, woj. gdańskie*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 107 - 115.
- Pochorska-Kleja E. 1981, *Późnorzymska osada w Rogach koło Krosna. Badania w 1979 roku*, St. i Mat. Muz. Okręg. w Krośnie, nr 1, s. 161 - 166.
- Poklewski T. 1980, *Archeologia a urbanistyka. Kilka uwag na marginesie sympozjum „Archeologia w badaniach miejskich zespołów zabytkowych na ziemiach polskich”*, Ochr. Zab., 33/3, s. 249 - 254.
- Polish Archaeological Abstracts, Vol. 10, Abstracts 1/81 - 194/81.
- Porzeziński A. 1981, *Wczesnosłowiańskie osadnictwo obszarów nadhawelańskich*, w: *Słowiańszczyzna Polabska między Niemcami a Polską*, s. 208 - 216.
- Posern-Zieliński A., Ostoja-Zagórski J. 1980, *Ethnographic Analogies in Archaeology and Prehistory. Critical Remarks*, Ethn. Pol., Vol. 6, 1981, s. 177 - 193.
- Prahistoria Ziemi Polskich*, T. V., 1981, *Późny okres lateński i okres rzymski*, opracowanie zbiorowe pod redakcją Jerzego Wielowiejskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, ss. 493.
- Problemy kultury wielbarskiej*, Słupsk 1981, ss. 280, praca zbiorowa pod redakcją Tadeusza Malinowskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- Prosnak M. 1980, *Statek śródlądowy z Elbląga*, Wiad. Arch., 45/1, 1981, s. 96 - 100.
- Pudełko E. 1980, *Prace archeologiczne Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej w latach 1975 - 1977*, Roczn. Kal., 13, 1981, s. 287 - 305.
- Radek T. 1981, *Skóra wczesnośredniowiecznego węgorza (Anguilla anguilla) z wykopalisk na Ostrówku w Opolu*, Roczn. Akad. Roln., 131, Archeozoologia 7, s. 11 - 18.
- Radwański K. 1981, *130 rocznica powstania Muzeum Archeologicznego w Krakowie (Historia i dzień dzisiejszy Muzeum)*, Mat. Arch., 21, s. 7 - 26.
- Reyniak J. 1980, *Osadnictwo obronne w dorzeczu Górnej Wisły*, Acta Arch. Carp., 20, 1981, s. 73 - 92.
- Romanow K. 1981, *Wyniki badań na Starym Mieście we Wrocławiu (wykop I) część III. Obróbka skóry*, Sil. Ant., 23, s. 165 - 197.
- Rozen-Przeworska J. 1981, *Celtycka geneza niektórych wątków wierzeniowych i ikonograficznych u Słowian Zachodnich w: Słowiańszczyzna Polabska między Niemcami a Polską*, s. 257 - 266.
- Rozen-Przeworska J., Szafranski W. 1981, *W sprawie policefalizmu bóstw nadbałtyckich*, w: *Słowiańszczyzna Polabska między Niemcami a Polską*, s. 255 - 256.
- Rożnowski F. 1981, *Ludność kultury wielbarskiej w świetle badań antropologicznych*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 183 - 191.
- Sajkowska M. 1977, *Badania ratownicze na cmentarzysku i osadzie z okresu rzymskiego w Żukowie, w woj. szczecińskim*, Mat. Zachpom., 23, 1981, s. 59 - 77.
- 1981, *Próba rekonstrukcji stroju kobiecego w kulturze wielbarskiej we wczesnym okresie wpływów rzymskich*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 246 - 262.

- Sandach I. 1977, *Kościół farny z XIII wieku w Strzelcach Kujawskich*, Mat. Zachpom., 23, 1981, s. 197 - 223.
- Sejbal J. 1979, *Wybrane zagadnienia z dziejów mennictwa morawskiego*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk., 23/1, 1981, s. 19 - 20.
- Sikorski A. 1981, *Badania na osadzie wczesnośredniowiecznej w Nasutowie, stanowisko 4, gm. Białogard w roku 1981*, Koszał. Zesz. Muz., 11, s. 45 - 59.
- Siuchniński K. 1977, *Archeologiczne zdjęcie południowego dorzecza Głomii (Pojezierze Krajeńskie)*, Mat. Zachpom., 23, 1981, s. 7 - 38.
- Sláma J. 1980, *Studium dějin a hmotné kulture Slovanů v Československu v letech 1974 a 1975*, Sl. Ant., 27, 1981, s. 277 - 300.
- Sobociński M. 1981, *Material kostny zwierzęcy z wykopalisk w Łyszkowicach, gm. Pęczniewo, woj. sieradzkie*, Roczn. Akad. Roln., 131, Archeozoologia 7, s. 41 - 55.
- 1981a, *Pożywienie mięsne mieszkańców osady otwartej kultury łużyckiej i wczesnośredniowiecznej oraz grodu wczesnośredniowiecznego w miejscowości Węgry, woj. gdańskie*, Roczn. Akad. Roln., 131, Archeozoologia 7, s. 95 - 103.
- Sosnowski A. 1981, *Jeleniowate (Cervidae. Gray 1821) Pojezierza Drawskiego we wczesnym i późnym średniowieczu. Studium morfologiczne na podstawie wykopalisk w Starym Drawsku*, Roczn. Akad. Roln. 131, Archeozoologia 7, s. 105 - 130.
- Starzyński A. 1981, *Prace nad zdjęciem archeologicznym woj. leszczyńskiego*, Roczn. Leszcz., 5, s. 329 - 333.
- Strzelczyk J. 1981, *Om.: Bibliografia polskiej archeologii pradziejowej i średniowiecznej za lata 1970 - 1974*. Opracował zespół Zakładu Archeologii Wielkopolski Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, w: St. Źródł., 26, s. 232 - 233.
- 1981a, *Stan badań nad dziejami i kulturą Gotów do chwili osiedlenia się na terytorium rzymskim*, Roczn. Hist., 47, s. 115 - 168.
- Strzyżewski Cz. 1979, *Badania weryfikacyjne stanowisk archeologicznych nad Jeziorem Lubiatowskim w latach 1970 - 1975*, Fontes Arch. Posn., 30, 1981, s. 49 - 69.
- Suchodolski S. 1979, *Początki mennictwa krakowskiego*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk., 23/1, 1981, s. 13 - 15.
- 1980, *Jeszcze o wadze funta rzymskiego. Rekonstrukcja jednostki wagowej na podstawie monet*, Wiad. Num., 24/2, 1981, s. 94 - 100.
- 1981, *Denar w kalecie. Trzy pierwsze stulecia monety polskiej*, Wrocław, ss. 45, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- 1981a, *Możliwości datowania zespołów archeologicznych za pomocą monet*, Spr. GTN., 8, s. 60.
- Swoboda W. 1981, *O udziale elementu awarsko-węgierskiego w kulturze Słowian Wojciech Szymański, Elżbieta Dąbrowska, Awarzy — Węgrzy*, Ossolineum, Wrocław 1979, Roczn. Hist., 47, s. 191 - 196.
- Szczukin M. B. 1981, *Zabytki wielbarskie a kultura czerniachowska*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 135 - 161.
- Szewczyk-Wojtasiewicz M., Szmukier W. 1979, *Z najnowszych odkryć archeologicznych na Wawelu w rejonie X*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk., 23/1, 1981, s. 15 - 17.
- Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, Wrocław, 22, ss. 70.
- Śmiełowski J. 1981, *Żółw błotny (Emys Orbicularis Linnaceus 1758) z wykopalisk archeologicznych*, Roczn. Akad. Roln., 131, Archeozoologia 7, s. 131 - 142.
- Tunia K. 1980, *Archeologiczne zdjęcie terenu dorzecza Kamienicy*, Acta Arch. Carp., 20, 1981, s. 121 - 127.
- Tyszkiewicz J. Rec.: Witold Hensel: *Polska starożytna*, wyd. 2, Warszawa 1980, Ossolineum ss. 640, zam. w: Wiad. Hist., 24/1, s. 54 - 55.
- Tyszkiewicz L. A. 1981, Rec.: Brachmann Hansjürgen, *Slawische Stämme an Elbe und Saale*, Berlin 1978, zam. w: St. Hist. Slavogerm., 10, s. 224 - 252.

- Urbańczyk P. 1981, *O możliwościach poznawczych archeologii*, Prz. Arch., 29, s. 5 - 52.
- 1981a, *Archeologia współczesności*, Arch. Polski, 26/1, s. 49 - 63.
- Urbańczyk S. 1980, *Nazwy staropolskich centrów organizacyjnych a typologia i chronologia słowiańskich nazw miejscowych*, Roczn. Hist., 46, 1981, s. 129 - 131.
- 1980a, *Ze studiów nad dawną religią Słowian (komentarz do „Kroniki czeskiej” Kosmasy, Ks. III, r. I)*, Sl. Ant., 27, 1981, s. 191 - 195.
- Wachowski K. 1981, *Uwagi o pochodzeniu wielkomorawskich ostróg taśmowatych*, Prz. Arch., 28, s. 219 - 224.
- 1981a, *Ziemie polskie a Wielkie Morawy. Studium archeologiczne kontaktów w zakresie kultury materialnej*, Prz. Arch., 29, s. 151 - 197.
- Walenta K. 1981, *Wybrane zagadnienia obrządku pogrzebowego wczesnej fazy kultury wielbarskiej*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 193 - 207.
- Waluszewska-Bubień A. 1981, *Resztki kostne fauny ptasiej z wykopu I na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu*, Roczn. Akad. Roln., 131, Archeozoologia 7, s. 143 - 161.
- Wielowiejski J. 1979, *Zarys dziejów badań nad głównym szlakiem bursztynowym w czasach Cesarstwa Rzymskiego*, Archeologia, 30, 1981, s. 129 - 147.
- Wiliński K. 1981, *Uwagi na temat systemu umocnień na pograniczu polsko-pruskim do XIII w. (Fragment pracy „Obrona polskiego pogranicza północno-wschodniego z X - XIII wieku”)*, Acta UL., Folia Historica, z. 2, s. 21 - 36.
- Woyda S. 1981, *Komentarz do wyników analiz C₁₄ hutnictwa mazowieckiego*, Mat. Arch., 21, s. 95 - 96.
- Wojszczyński T. 1981, *Zarys rozwoju przestrzennego kopalni bocheńskiej do 1772 roku*, St. i Mat. do Dziej. Żup, 10, s. 45 - 101.
- Wołagiewicz M. D. 1977, *Materiały do bibliografii archeologii polskiej Pomorza Zachodniego za rok 1976*, Mat. Zachpom., 23, 1981, s. 291 - 296.
- Wołagiewicz R. 1981, *Kultura wielbarska — problemy interpretacji etnicznej*, w: *Problemy kultury wielbarskiej*, s. 79 - 106.
- Wyrobisz A. 1980, *Om.: Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, opracowanie zbiorowe pod redakcją Feliksa Kiryka i Ryszarda Kołodziejczyka t. I - II, Warszawa-Kraków 1978, PWN, zam. w: Prz. Hist., 71/4, 1981, s. 855 - 856.
- 1981, *Rec.: Zaplecze gospodarcze Konwentu oo. Franciszkanów z Inowrocławiu. Od połowy XIII do połowy XV w.* Poznań 1979, zam. w: Ziemia Kujawska, 6, s. 183 - 188.
- Wyrost P., Chrzanowska W. 1981, *Szczątki kostne ssaków dziko żyjących z wczesno-sredniowiecznego Wrocławia*, Roczn. Akad. Roln., 131, Archeozoologia 7, s. 163 - 175.
- Zaitz E. 1981, *Wstępne wyniki badań archeologicznych skarbu grzywnien siekieropodobnych z ul. Kanoniczej 13 w Krakowie*, Mat. Arch., 21, s. 97 - 124.
- Zdjęcia archeologiczne Polski, 1981, Bibl. Muz. i Ochr. Zab., Seria B, 66, Warszawa ss. 133.
- Zdrojewska W. 1980, *Odwazniki z okresu rzymskiego*, Roczn. Muz. Narod., 24, 1981, s. 123 - 144.
- 1981, *Greccie odwazniki*, Roczn. Muz. Narod., 25, s. 133 - 170.
- Zielińska-Durda M. 1981, *Osada z późnego okresu rzymskiego w Lisznej koło Sandomierza*, St. i Mat. Muz. Okręg. w Krośnie, 1, s. 157 - 159.
- 1981a, *Późnośredniowieczne drewniane studnie w Sanoku*, St. i Mat. Muz. Okręg. w Krośnie, 1, s. 137 - 156.
- Źródła do badań biologii i historii populacji słowiańskich*, praca zbiorowa pod redakcją Andrzeja Malinowskiego, Poznań 1981, ss. 217, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Seria Antropologia 10.
- Żabiński Z. 1981, *Metody ilościowe w badaniach numizmatycznych*, Biul. Num., nr 6, s. 109 - 111, Część I; Biul. Num., nr 7, s. 126 - 129, Część II; Biul. Num., 8, s. 146 - 148, Część III; Biul. Num., 9, s. 163 - 164, Część IV.
- 1981a, *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*, Pr. Kom. Arch., PAN, 20, ss. 258.